

Facetten uit de Middeleeuwse historie van Weert

door W.M. van de Boel

1. De bestaande literatuur

Over de vroegste geschiedenis van Weert is maar weinig geschreven. Als men uit de verschenen artikeltjes over dit onderwerp de feitelijke gegevens verzamelt, blijkt er een grote eenstemmigheid te bestaan. Men kan wel zeggen, dat er zich een traditionele opvatting heeft gevormd. In het kort komt die neer op de volgende algemeen aanvaarde "waarheden".

1e. In 1062 kreeg het kapittel van Sint Servaas van Maastricht in Weert bezittingen. Iedereen verstaat daar onder, dat het kapittel toen *heel het land van Weert*, in zijn volle uitgestrektheid in eigendom verkreeg.

2e. Over dit kerkelijk goed werden de Heren van Horn voogd. Wanneer ze die voogdij verkregen, wordt uiteenlopend beoordeeld; de vermetelsten spreken over het midden van de 12e eeuw, maar aan het feit van die voogdij twijfelt niemand.

3e. De Heren van Horn hebben van die voogdij gebruik gemaakt om het kapittel langzaam van zijn rechten te beroven en hebben zich zo weten op te werken tot Heer van Weert. Al omstreeks 1240 zouden zij zich deze titel hebben toegeëigend en tegen het eind van de 12e eeuw zouden ze, als teken van hun heerschappij in Weert, een kasteel gebouwd hebben, waar ze zich toen ook gingen vestigen.

Deze traditionele opvatting wordt door allen, die over de oude geschiedenis van Weert schrijven, overgenomen, al of niet voorzien van aanvullende details. Zelfs historici van naam en professie laten geen woord van twijfel vernemen, als ze dit standpunt in hun werk overnemen.

Gaat men na welke argumenten of bewijzen voor deze beweringen worden aangevoerd, dan vindt men slechts verwijzingen naar een vroegere publikatie, waarin de schrijver zich op zijn beurt beroept op oudere schrijvers.

Als we dan nagaan wie deze opvatting het eerst heeft verkondigd, komen we terecht bij Eversen en Meulleners in hun werk over de Limburgse gemeentewapens.¹

Onder invloed van de destijds algemeen heersende opvatting over voogden van kerkelijke bezittingen, beschuldigen ze de Heer van Horn van usurpatie en dwang tegenover de abdij St. Pantaleon in zijn voogdij over Wesseme. Deze kwestie heeft J. Linssen op de hem eigen grondige wijze onderzocht.² Hij komt daarbij tot de volgende conclusie: "Er is geen enkele reden voor de veronderstelling, dat Willem van Horn als voogd St. Pantaleon zo in het nauw gedreven heeft, dat het klooster daardoor tot de handeling van 1219 zou gebracht zijn". Linssen toont aan, dat de abdij om redenen van economische aard zich van deze onrendabele bezittingen heeft moeten ontdoen en dat van dwang door de Heer van Horn geen sprake is geweest.

Als Eversen en Meulleners over Weert schrijven, herhalen ze dezelfde beschuldigingen: "De Heeren van Horn maakten zich als voogd meester van de heerlijkheid." Ze stellen zich niet eens de vraag of de verhoudingen in Weert dezelfde waren als in Wesseme en of hier wel een voogd is geweest.

Die voogdij van de Heren van Horn over de bezittingen van St. Servaas wordt door competente auteurs betwijfeld. Zo schrijft J. Linssen³ dat de Heren van Horn nog

meerdere voogdijen in de streek hadden. Behalve Thorn noemt hij Wessem (St. Pantaleon) en Neeritter (St. Lambert) maar "of ze ook voogd waren over de bezittingen van St. Servaas van Maastricht te Weert, wordt wel algemeen aangenomen, maar is nog nooit kritisch onderzocht." Ook P.L. Nève⁴ laat ruimte aan een andere visie als hij schrijft over Weert: "Had hier een *voogd* of een machtige *buurman* getriomfeerd in zijn usurpaties, of was hier tussen twee rechthebbenden een ietwat onbillijke boedelscheiding tot stand gekomen?" Of we hier van usurpatie mogen spreken, zullen we straks zien, ik wijs alleen op het feit dat Nève aan die voogdij twijfelt.

Pater Dr. E. Pompen O.F.M.⁵ laat aan zijn uitvoerige studie over Jacob de Eerste een inleiding voorafgaan, waarin hij de opvattingen van Eversen en Meulleners overneemt en door het gezag, dat hij had heeft hij er veel toe bijgedragen, dat deze opvattingen ingang vonden.

Ook de Wit en Flament⁶ behandelen zeer beknopt de oude geschiedenis van Weert, steunende op Eversen en Meulleners.

Toen ook Baron de Crassier⁷ zich daarbij aansloot, kon men wel spreken van een gevestigde mening. De baron verklaarde: "Le chapitre établit le sire de Hornes son voué." (Het kapittel stelde de Heer van Horn aan als zijn voogd). Dat kan dan eerst na 1232 zijn geweest, want vóór dat jaar was de proost de verzorger van de materiële belangen van het kapittel. Zouden de kapittelheren, nadat zij in 1232 het beheer over hun villa's hadden verkregen, zich een nieuwe voogd op de hals hebben gehaald, nadat zij een eeuw lang hadden gestreefd om aan de voogdij van de proost te ontkomen?

Als Crassier in zijn schets de opmerking laat vallen: "Weert était la résidence des sires de Hornes", dan legt men dat uit, ofschoon de schrijver dat niet zo bedoelde, alsof de Hornes zich al in de 13e eeuw in Weert hadden gevestigd. Anderen zien hierin een grond voor de bewering, dat de Heren aan het einde van de 13e eeuw een kasteel in Weert bouwden, de Aldenborgh.

Al deze korte schetsjes van de geschiedenis van Weert komen voor als onderdelen van uitgebreide studies, geheel Limburg omvattende en kunnen daarom niet uitputtend de aangesneden onderwerpen behandelen. De schetsen moesten in details worden uitgewerkt in speciale studies over de plaatselijke geschiedenis. Hierin moesten de bestaande opvattingen worden getoetst en op hun historische waarde worden beoordeeld. Dat nu hebben de weinige schrijvers over de geschiedenis van Weert verzuimd, ze sloten zich kritiekloos aan bij de gevestigde mening en daardoor is de geschiedschrijving van Weert blijven staan op het standpunt, dat Eversen en Meulleners al in 1892 hadden ingenomen. Nooit is daarover een discussie op gang gekomen!

Men kan zeggen dat de geschiedschrijving van Weert verstard is op het peil van 1892.

De eerste schrijver die speciaal over Weert handelde, was G.H.J. Houben.⁸

Hij gaf zijn artikel de titel: Weert en de Horner Heren tot 1500. Afgaande op deze titel zou men verwachten, dat nu eens precies uit de doeken werd gedaan hoe die relatie tussen de heren van Horn en het kapittel was en welke verwickelingen daaruit voortvloeiden. Wie dat dacht, komt bedrogen uit. Men vindt hier slechts de traditionele opvatting, die zonder een spoor van kritiek of twijfel wordt opgedist.

Een paar citaten kunnen dat bevestigen: "Het land van Weert werd aldus een kerkelijke bezitting." En van de Hornes zegt hij: "Van voogden, beschermers, ontwikkelden zij zich tot eigenaars." Over de Aldenborgh: "Waarschijnlijk lijkt het mij, dat Willem van Horn op het eind van de 13e eeuw het kasteel de Aldenborgh heeft ge-

bouwd, waarmee hij zijn rechten op het Land van Weert bevestigde. "Wat bij Houben een waarschijnlijkheid is, wordt bij de latere schrijvers een zekerheid. De negatieve mening van Eversen en Meulleners over voogden wordt door Houben nog geheel onderschreven: "Na de succesvolle operatie wat betreft het kerkelijk bezit van St. Pantaleon te Keulen in Wessem met aanhorigheden, kon een greep worden gedaan in westelijke richting, naar het Weerter Land."

Het artikel van Houben is geen studie, waarin problemen worden gesteld en naar een oplossing daarvan wordt gestreefd; het is een bloemlezing van hetgeen reeds door oudere schrijvers werd gepubliceerd. Zonder commentaar wordt ons dat gepresenteerd als de historische waarheid. Het geeft ons wel een indruk van de toenmalige geschiedschrijving, als in dezelfde studie de genealogie der Hornes geboden wordt aan de hand van de 17e eeuwse vervalsingen, die maar al te lang een barrière zijn geweest voor een juister begrip.

Dat wij bij Mertens en Henkens⁹ dezelfde opvattingen aantreffen over het bezit van St. Servaas in Weert, ligt voor de hand. Zij gaven slechts een populaire samenvatting van hetgeen daarover geschreven was.

J.Th.H. de Win¹⁰ begint zijn Facetten met een beknopte geschiedenis van de Heren van Horn en hun relatie tot Weert. De genealogie der Heren berust geheel op M.J. Wolters.¹¹ De Loonse afstamming neemt hij als gegeven, en daarmee sluit hij zich aan bij Houben, die daar ook in geloofde.

Ook voor de relatie der Hornes met Weert en het kapittel van St. Servaas volgt hij, soms bijna woordelijk, de tekst van Houben. Ook voor de Win zijn de Heren van Horn de onderdrukkers van het kapittel. Hij schrijft: "In hun drang naar expansie en concentratie van hun macht hebben de Heren van Horn hun voogdij meer aangewend om hun rechten te vergroten, dan om hun plichten te vervullen." Dan volgt de gebruikelijke vergelijking met Wessem, waar de Heren zich ook van meester maakten. Vervolgens richtten zij hun begerige blikken op Weert, dat ook geheel in de greep van de voogd geraakte. Langzamerhand gingen ze zich beschouwen als Heer van Weert, welke titel zij dan ook na 1240 gingen aannemen "zelfs in officiële stukken". Deze laatste bijzonderheid neemt hij, volgens zijn voetnoot, over van Mertens en Henkens. De Win moet toch geweten hebben, dat de akten der Hornes omstreeks 1240 op de vingers van één hand te tellen zijn. En daarin komt die titel nooit voor.

Het artikel van de Win bevat geen woord van kritiek op de traditionele opvattingen. Dat is te meer te betreuren omdat iedereen, die iets over Weert wil schrijven, het artikel van de Win overneemt, alsof daarin het laatste woord gezegd was.

Zelfs historici van naam en professe nemen dat over. De verstarring in de geschiedschrijving van Weert is perfect.

Hier volgt een overzicht van de schrijvers, die meestal zeer beknopt en in het kader van een groter werk, over de Hornes en Weert schreven en hun gegevens grotendeels ontleenden aan de Win.

Johanna Maria van Winter¹² schrijft: "Het Land van Horn was al in de 11e eeuw door Arnold van Loon afgesplitst voor zijn zoon Dirk (aldus de Win) en bleef sindsdien een leen van Loon". Ze vermeldt wel, dat J. Linssen die afstamming betwijfelt, maar vervolgt niettemin: "De nazaten van Dirk van Horne waren al in de 12e eeuw erfvoogden van het Land van Weert, dat aan St. Servaas te Maastricht behoorde en waarvan Willem I van Horne zich ca. 1240 Heer noemde".

P.C. Boeren¹³ noemt de Win niet als zijn bron, maar diens invloed is duidelijk te herkennen in de uitspraak. "Zeker was reeds in de 12e eeuw de Heer van Horn erfvoogd van het bezit van St. Servaas in het land van Weert en aan deze verhouding

schijnt hij zijn opkomst te danken te hebben. Waar anderen over die voorgedij spreken als een waarschijnlijkheid, "men neemt aan", is dat voor Boeren een zekerheid.

De opkomst van de Heren van Horn danken dezen bepaald niet aan het bezit van Weert; dat gebied was in die tijd een economisch onbelangrijke streek. Eerst veel later kwam daarin verbetering door de wolindustrie als nevenbedrijf van de landbouw.

F.W. van Gulick¹⁴ begint zijn artikel met een korte geschiedenis van de Heren van Horn. Ondanks het gedegen betoog van J. Linssen¹⁵ over de juiste redenen waarom St. Pantaleon in Wessem moest overgaan de voorgedij om te zetten in een pachtcontract, blijft van Gulick spreken van usurpatie door de Heer van Horn, zowel in Wessem als ook in Weert. "Een Willem, heer van Horn, wierp zich op als beschermmer en voogd van de heerlijkheid Weert, vestigde zich daar en handelde als rechthebbende." Dat "wierp zich op" houdt in, dat hij die voorgedij *eigenmachtig* had verkregen. Wat bij Houben nog een waarschijnlijke veronderstelling heet, wordt bij van Gulick tot een zekerheid! "Zeker in 1296 was er dus een versterkt huis te Weert, eigendom van de Heren van Horn, in ieder geval permanent bewoond door de familie." Dat versterkt huis was volgens van Gulick al gebouwd in het begin van de 13e eeuw. "Op grond van de overwegingen van van Agt houden we het voor Weert voorlopig op het begin van de 13e eeuw." Nu heeft van Agt¹⁶ het niet over het kasteel van Weert, maar over dat van Horn, dat inderdaad in die tijd werd gebouwd. Daaruit conclusies trekken over een kasteel van Weert is minstens gewaagd.

W. Jappe Alberts¹⁷ sluit zich aan bij de traditie, als hij schrijft: "De Heer van Horn, leenman van de graaf van Loon, werd waarschijnlijk reeds in de 13e eeuw voogd van de abdij van Thorn en was reeds *eerder* erfvoogd van het bezit van St.Servaas in het Land van Weert." De Loonse afstamming der Hornes wijst hij echter beslist af.

Ofschoon P.L. Nève¹⁸ zijn gegevens voornamelijk ontleent aan de Win, drukt hij zich meer genuanceerd uit. Hij spreekt niet van het hele land van Weert, dat St. Servaas zou hebben verkregen, maar: "Wij mogen aannemen, dat het St. Servaaskapittel inderdaad in Weert *enigerlei bezit* in handen had gekregen." Hij laat in het midden of een voogd dan wel een machtige buurman had getriomfeerd in zijn usurpatie. Hij geeft daarmee blijk van sepsis tegenover de traditionele opvatting. Hij is ook de enige schrijver, die het verweer van de heer van Horn vermeldt tegenover de beschuldigingen van het kapittel. Maar toch volgt hij weer de traditie als hij schrijft dat de Heer van Horn zich omstreeks 1240 Heer van Weert ging noemen en daar ook zijn residentie vestigde.

Is het verwonderlijk dat deze traditionele opvatting van de oude geschiedenis van Weert, zo vaak zonder een woord van kritiek herhaald, zelfs geheel of gedeeltelijk overgenomen door vakgeleerden, werd opgenomen in het verzoek van het gemeentebestuur aan de Hoge Raad van Adel om een wijziging van het gemeentewapen te verkrijgen? Ik citeer hiervoor J. Henkens¹⁹, die schrijft: "De graven van Horn waren ook Heer van de heerlijkheid Weert. Reeds vanaf de 12e eeuw traden zij op als voogd voor het kapittel van St. Servaas te Maastricht, dat in 1062 Weert als bezitting ontving. Omstreeks 1240 noemden zich de Hornes reeds Heer van Weert en in 1306 werden zij door het genoemde kapittel officieel als heer van Weert erkend. In het begin van de 13e eeuw brachten zij hun *hoofdverblijf* vanuit Horn en hun *munt* vanuit Wessem over naar Weert." Ik bestrijd niet de rechtmatigheid van de opname der drie horens van de Hornes in het Weerter wapen, integendeel. Bezwaar heb ik alleen tegen de hier aangevoerde argumenten.

J.G.C. Venner²⁰ is de laatste schrijver, die zijn artikel inleidt met een schets van

de oude geschiedenis van Weert. Ofschoon hij zijn licht opgestoken heeft bij de Win, volgt hij hem niet in alle punten van het traditionele schema. Hij zegt niets over de Loonse afstamming der Hornes, niets over hun Jagermeesterschap, twee geliefde stokpaardjes van de meeste schrijvers over de heren. Hij zwijgt over de titel Heer van Weert, die ze zich zouden hebben aangemeten. Ook over het kasteel, waar ze al in de 13e eeuw gewoond zouden hebben, geen woord. Maar voogd zijn de heren ook voor hem geweest, zelfs al in de eerste helft der 12e eeuw en die voogdij zou zich hebben uitgestrekt over heel het Land van Weert: Weert, Nederweert en omliggende gehuchten.

Uit dit literatuuroverzicht blijkt dat de oude geschiedenis van Weert sedert 1892 berust op enkele onbewezen veronderstellingen. De ongewone eenstemmigheid waarmee deze pseudo-geschiedenis bijna een eeuw lang zonder tegenspraak of kritiek heeft kunnen blijven bestaan, is alleen maar een bewijs voor het feit dat Weert zich niet heeft kunnen verheugen op ernstige belangstelling bij de historische onderzoekers.

Het volgende is slechts een poging om de verstarring in de geschiedschrijving van Weert te verbreken en heeft niet de pretentie van een definitieve oplossing der vele problemen. Het wil alleen een stimulans zijn voor verder onderzoek.

2. Het bezit van het kapittel van St. Servaas in Weert

Algemeen begint men de geschiedenis van Weert met de akte van 1062, waarbij koning Hendrik IV de verwerving door het kapittel van een "praedium", een landgoed, in Weert en Dilsen goedkeurt.¹ A.J.A. Flament² en P. Doppler³ hielden dit stuk, zoals het zich in de archieven van het kapittel bevond, voor de originele akte. J.F. Niermeyer⁴ die de akte kritisch bestudeerde, kwam tot de conclusie, dat we hier te doen hebben met een schijn-origineel, vervaardigd aan de hand van andere akten.

Zo'n koninklijke bevestiging was gewoonlijk een routine-aangelegenheid van de kanselarij, maar hier was dat, volgens de akte, een plechtigheid, in tegenwoordigheid van de koning (die toen 11 jaar oud was) en getuigen. Dat voor het vervaardigen van dit schijn-origineel andere akten als model dienden, volgt al uit het opnemen van markgraaf Godfried (de Bultenaar). Deze was in 1047 wegens rebellie afgezet en vervangen door Frederik van Luxemburg. Lambertus (II) wordt hier graaf van Brussel genoemd, een titel die de graven van Leuven nooit gevoerd hebben. Ook de naam van markgraaf van Thüringen is verkeerd. Thüringen werd eerst in 1130 tot graafschap verheven. Hier hebben we te doen met Otto van Orlamünde, markgraaf van Meissen.

Over de plaats van uitgifte der akte "silva ketela" is veel te doen geweest.

Zochten onze streekhistorici deze plaats te Kessel aan de Maas, in zijn uitgave van de akte wist Gladiss reeds in 1935 dat we dat Ketelbos moesten zoeken aan de Niers in het Kleefse.⁵ Pastoor Driessens⁶ houdt het op Groesbeek en P.C. Boeren sluit zich bij hem aan,⁷ maar op blz. 23 van hetzelfde artikel doet hij de verbluffende uitspraak: "Het Kessel, vermeld in 950 en 1062 is niet Kessel bij Roermond, maar Kessel bij Maaseik."

Moeten we de inhoud van de akte in zijn geheel afwijzen? Het is wel zeker dat het kapittel in Weert en Dilsen bezittingen kreeg, omdat dit bevestigd wordt door een tijdgenoot, Jocundus, die omstreeks 1085 in opdracht van het kapittel de Translatio Sti. Servatii schreef.⁸ Hierin vinden we de overdracht door markgraaf Otto bevestigd en ook dat dit een ruilvereenkomst was, gesloten toen Humbertus proost van het kapittel was (1051-1079). Ook in de pauselijke bevestiging van de bezittingen

van het kapittel van 1139⁹ worden Dilsen en Weert genoemd. Het vervaardigen van dit schijn-origineel heeft men wel benut om in interpolaties (inlassingen) aan het streven van het kapittel naar eigen beheer over de bezittingen van het kapittel uitdrukking te geven. Veel akten zijn met het doel de proost uit te schakelen vervalst. Joachim Deeters¹⁰ noemt als besliste vervalsingen in de akte van 1062 de ingelaste voorwaarde dat de verkregen bezittingen niet onder het beheer van de proost vallen, maar dat deken en gezamenlijke broeders daarvoor een broeder zullen aanwijzen, die daartoe competent is. Ook de vrije voogdkeuze van de gezamenlijke broeders moet beschouwd worden als een vervalsing.

Het goed dat door Otto van Orlamünde en zijn vrouw Adela aan het kapittel werd overgedragen, wordt in de akte omschreven als "een landgoed dat we bezitten in de dorpen (villis) Weert en Dilsen met alles wat daarbij behoort, te weten de horigen van beiderlei geslacht, erven, gebouwen, kerken, bouwlanden, braakland, weiden, beemden, heidevelden, bossen, jachtvelden, waterlopen, visvijvers, molens, gebaande en ongebaande wegen, opbrengsten en rechten en met alle voordeel dat op enige wijze daaruit kan voortkomen".

Dat hier gesproken wordt van horigen (mancipii) van beiderlei geslacht is een teken, dat het goed nog rechtstreeks door de heer werd geëxploiteerd. De mensen, die op het goed woonden en werkten, waren bij de overdracht inbegrepen.

Zij waren onvrijen, aan de grond gebonden "glebae adscripta"; "mancipii ipsi mansi coherentia", zo worden zij in de oorkonden van die tijd genoemd.¹¹

Het is van essentieel belang, dat we eerst de betekenis van de omschrijving "praedium in villa de Werthe et Thilesna" (landgoed in de dorpen Weert en Dilsen) trachten te verduidelijken. Want door het misverstaan van deze uitdrukking is veel verwarring ontstaan. Als we nagaan wat daarover in de literatuur te vinden is, dan valt het op hoe gemakkelijk men daarover een onjuiste opvatting heeft overgenomen.

Allen nemen expliciet of stilzwijgend aan, dat daarmee het hele Land van Weert wordt bedoeld. "Het land van Weert bestond uit een hoger gedeelte en een lager. Het kapittel van St. Servaas had hier zijn rechten."¹² Neemt men aan, dat het kapittel heel het land van Weert had verkregen, dan volgt vanzelf de conclusie, dat de Heer van Horn het kapittel heeft verdrongen en zijn bezittingen in Weert slechts door onrechtmatige middelen heeft verkregen.

Alleen al een eenvoudige lezing van dat "praedium in villa de Werthe" zegt ons, dat er een villa was, een domein, en dat het kapittel daaruit een "praedium" kreeg. Dus niet eens de hele "villa", laat staan het hele land van Weert.

Wat Prof. F.L. Ganshof¹³ zegt over dit domaniaal grondbezit is volkomen van toepassing op de situatie in Weert. "Zolang een domein niet in een kerkelijk patrimonium of in koninklijk bezit was geraakt, kon het ter gelegenheid van erfensissen of zelfs van vervreemding onder levenden, verdeeld worden; de aldus ontstane fracties van een villa noemt men porcio (deel of erfdeel). Een porcio werd vaak op dezelfde wijze ingericht als de villa en vertoonde -in het klein- dezelfde elementen". Dat is precies wat in Weert was gebeurd. Het praedium van St. Servaas was een *porcio*, een *deel* van de villa Weert.

De manier van exploitatie van zo'n domein was overal dezelfde. Alle dorpen van de Maas tot de Peel zijn in de tijd van de Frankische vestiging ontstaan door de inrichting van zulke hofstelsels. De Franken hadden deze vorm van exploitatie afgekeken van de Romeinse latifundia in Frankrijk. Er was echter een essentieel verschil: werkten de Romeinse landgoederen voor de handel en streefden zij naar produktiviteit, de hofstelsels produceerden slechts voor eigen consumptie en die van de heer. Het was een economie zonder geld, een tijd van directe agrarische consumptie.¹⁴

Zo'n hofstelsel bestond uit twee delen. Eerstens was dat het land, dat de Heer zelf of door een meier exploiteerde (saalland, *curtis dominici*). Daartoe behoorde de centrale herenhof, met schuren, stallen, spijkers en werkhuizen voor de bij de hof behorende vaklui: wagenmakers, smeden. Deze vaklieden worden in Wessem zinfirliche genoemd en kregen op de domeinen van St. Pantaleon hun betrekking in leen.¹⁵

Op de tweede plaats was een gedeelte van het bouwland verdeeld in mansi d.w.z. hoeven, tenures, en in bewerking gegeven aan de *mancipii*, de van de hof afhankelijke boeren. De grootte van zo'n mansus was afhankelijk van de vruchtbaarheid van de grond. In het algemeen kan men zeggen dat een mansus het levensonderhoud voor een gezin moest opbrengen (*terra unius familia*)¹⁶.

Deze onvrije boeren mochten hun hoeve niet verlaten om elders te gaan wonen. Ze moesten op bepaalde dagen werken op de centrale hof (vroondiensten, hand- en spandiensten). Voor hen bestonden verplichtingen tot leveringen in natura en veel beperkende voorschriften, o.a. bij huwelijk (*maritagium*) of bij sterfgeval (Keurmede). Deze vroondiensten, huwelijksgeld en keurmede worden nog in 1306 genoemd bij de overeenkomst van het kapittel met Gerard van Horn.¹⁷ Deze plichten bleven nog lang op de inwoners drukken, zelfs toen de hoforganisatie was opgeheven. Dat was ook het geval met de molendwang: in de molen van de heer moesten de boeren hun graan laten malen.¹⁸

Tot zo'n hofverband behoorden aanvankelijk alle bewoners van een domein.

"Die zahlenmäszig in dieser Periode (Hochmittelalter) nicht mehr bedeutenden Freien und Freigüter können hierbei mit Fug auszer acht gelassen werden."¹⁹

Van grote betekenis voor de toenmalige landbouw waren de ongecultiveerde gronden, vooral de bossen en heidevelden. Uit de bossen haalden de mensen het "douf-hout" om te stoken en het gebruikshout om hun akkers te omheinen. De heidevelden waren onmisbaar voor hun schapenteelt en voor het steken van plaggen, die in hun potstallen tot mest voor hun akkers werden gemaakt. Bij toename der bevolking werden de betere gedeelten in cijns uitgegeven.

Zo'n hofstelsel (*curtis*) vormde niet alleen een agrarische exploitatie-eenheid, maar was ook een juridische eenheid.²⁰ Op vaste dagen, meestal drie keer per jaar, kwamen de mannen bijeen om onder leiding van de meier (*villicus*) hun verplichte jaargedingen te houden. Hier werden de regels vastgesteld voor het gemeenschappelijke gebruik van de ongecultiveerde grond, voor het beweiden van de braaklanden, het halen van hout uit de bossen, kortom hier ontstonden de gewonterechten, de landbouwcoutumes. Ook sprak hier de *villicus*, geassisteerd door latenschepenen, recht bij geschillen en werden de overtredders van de gewonteregels beboet.²¹ Maar de hoge justitie, moord, roof, brandstichting, hoorden niet tot de competentie van zo'n *villicus*-gerecht.

Door toename der bevolking waren deze drie jaargedingen op den duur niet meer voldoende om de voorkomende klachten en geschillen af te handelen. Er moesten tussentijdse zittingen worden gehouden, waarop alleen de *villicus* en de schepenen verschenen. Zo werden de schepenen een vast college, dat de rechtspraak aan zich trok. De jaargedingen verloren hun oorspronkelijke betekenis.

Bij de opsomming van de rechten, die markgraaf Otto en zijn vrouw aan het kapittel overdroegen, worden wel de eigendomsrechten van de *curtis*, de hoeve, en de gebruiksrechten van de ongecultiveerde gronden vermeld, maar geen rechtspraak over delicten en misdrijven, geen hoge justitie. Wat hier overgedragen werd, was een *grondheerlijkheid*, geen *gerechtsheerlijkheid*. Een voorbeeld mag dit verduidelijken. Gisla, de weduwe van Rudolf van Aalst schenkt voor het zieleheil van haar man haar vrij eigendom (*allodium*) Ronse aan de Abdij St. Pieter in Gent" mijn

rechten in de villa Ronse genaamd, met horigen (mancipii) en alles wat beschouwd wordt daarbij te behoren: bossen, weiden, beemden, waterlopen.” De schenking was dus een hofstelsel, zoals ook St. Servaas in Weert verkreeg. Als graaf Boudewijn van Vlaanderen in 1056 deze schenking bekrachtigt, luidt het in die akte: ”Het recht over haar bezittingen, dat een vrijgoed is, genaamd Ronse, met weiden, beemden, wateren en waterlopen, bossen en heidevelden *met alle justitie over vergrijpen (forefactus) zowel grote als kleine.*” Wat de graaf hier aan rechten toevoegt, is de hoge justitie, waardoor het geschonken goed een immuniteit wordt; het wordt van de grafelijke justitie uitgesloten.

Met de akte van 1062, waarin de overdracht van de curtis in Weert aan het kapittel door de koning werd bevestigd, kan men niet aantonen, dat het kapittel de hoge justitie in Weert bezat; *dat staat er eenvoudig niet in vermeld.* De hoge rechtsmacht was zo'n belangrijk recht, dat die beslist vermeld zou zijn, indien het kapittel die had verkregen.

Aan het einde van de 13e eeuw ontstaat tussen het kapittel en de heer van Horn een conflict over hun beiderzijdse rechten. Wij weten dit door een verslag van de behandeling dezer kwestie voor de officiaal van Luik. Op gezag van Doppler, noemt iedereen dit een uitspraak van de officiaal.²³ Het regest (verkorte inhoud) dat Doppler daarvan geeft, vermeldt alleen de klachten van het kapittel en de "uitspraak" van de officiaal. Wie alleen dit gelezen heeft, krijgt de indruk dat die heer van Horn die arme kapittelheren zowat van alles wat profijt bracht heeft beroofd: De hele rechtspraak, de halve tienden, het tegen cijns uitgeven van grond, twee molens, twee brouwerijen. Dat alles zou het kapittel van ouds in bezit hebben gehad. De schade die het kapittel daardoor had geleden, wordt aangegeven met 800 en 1200 Luikse mark, dus totaal 2000 L.M., een bedrag waarvoor men in die tijd heel Weert kon kopen. De uitspraak van de officiaal, die dit stuk vermeldt, is met deze vermeende aan het kapittel toegebrachte schade, in geen verhouding. De heer van Horn moet van die rechten afstand doen en het kapittel niet meer hinderen. Over schadevergoeding, boete of excommunicatie geen woord. En dat terwijl nog in 1288, dus kort tevoren, de Synodale statuten van het bisdom waren verscherpt.²⁴ Alle belagers van kerken en kloosters werden volgens het canonieke recht geëxcommuniceerd ("Cum incendarii et effractores ecclesiarum et monasterium sint ipso facto auctoritate canonis excommunicati").

De heer van Horn moet dus zekere rechten hebben gehad, maar daarover zwijgt het regest van Doppler en daar de meesten hieraan hun opvatting ontleen, krijgt de heer van Horn bij de meeste schrijvers het stempel van usurpator; hij zou in Weert bezittingen hebben verkregen door het kapittel te verdringen uit zijn rechten. Uit zijn eigen verklaring weten we, dat hij in Weert bezittingen had door erfenis van Dirk van Altena, door koop van graaf van der Marck en door ruil met Jan van Asselt, de zoon van Hendrik van Asselt. Ongetwijfeld bezat de Heer van Horn legitieme rechten en mag men niet spreken van usurpatie of verdringing van het kapittel.

Oorspronkelijk, voordat Adela een curtis in Weert als huwelijksgoed had gekregen, was het domein Weert in één hand. De kerk, die een eigen kerk was, behoorde aan de heer, dus ook de hele tienden, de banrechten over molens en brouwhuis behoorden aan de heer, de rechtspraak, de beschikking over de ongecultiveerde gronden eveneens. Het was bij het conflict van 1295 de vraag of en in hoeverre deze rechten waren overgedragen, toen Adela haar curtis kreeg, en welke rechten waren gebleven bij het domein, waaruit die curtis was afgescheiden.

De inschikkelijkheid, die de Heer van Horn in 1279 toonde in Neeritter, waar hij afstand deed van zijn rechten als voogd op de justitie, en in 1282 in Thorn, waar hij

ook zijn rechten als voogd grotendeels opgaf, moet het kapittel ertoe hebben verleid van de heer van Horn ook zulke toegeeflijkheden te verlangen. Dit streven van het kapittel, zich vrij te maken van elke invloed van naburige Heren op de rechtspraak in hun villae was al oud. Reeds in 1109²⁵ laten ze een akte opstellen, waarin alle villae van het kapittel worden vrij verklaard van vreemde jurisdictie en de rechtspraak wordt toegekend aan de villicus en de ambtenaren van de grondheerlijkheid.

In Dilsen, dat toch onder dezelfde condities was verkregen, ondervindt de graaf van Loon geen tegenwerking van het kapittel bij zijn rechten op de hoge justitie. Hier lag de curtis van het kapittel ingesloten door domeinen van de graaf: Dilsen en Rothem. Dit waren koninklijke domeinen geweest en als zodanig in het bezit van de hoge justitie. Toen omstreeks 1204 de graaf in het bezit kwam van Rothem, vestigde hij er de tweebank Dilsen-Rothem, genaamd Valderen, die territoriale bank voor heel het Maasland werd, belast met de hoge justitie.²⁶ Het kapittel heeft hier nooit rechten gepretendeerd op de hoge justitie.

Als het kapittel op 6 april 1282 door koning Rudol²⁷ de akte van 1062 over de verkrijging van zijn bezit in Weert laat bekrachtigen en tevens de akte van 1174,²⁸ waarbij de graaf van Loon verboden wordt de onderdanen van het kapittel te belasten met servitio, exactio en diensten, dan volgt daaruit dat in Weert tegen de Heer van Horn dezelfde bezwaren waren gerezen als destijds tegen de graaf van Loon. Deze had getracht de onderdanen van het kapittel aan zijn rechtsmacht te onderwerpen. Ik maak hieruit op, dat de Heer van Horn de gebiedsdelen, die hij door erfenis, koop en ruil had verkregen, door het vestigen van een schepenbank voor het hele gebied tot een rechtseenheid wilde maken.

Hier ligt dus het begin van het 24 jaar lang durende conflict tussen het kapittel en de Heer van Horn, dat bij de schikking van 1306 werd opgelost.

Was de Heer van Horn voogd geweest, dan behoorden hem de gewraakte betalingen toe krachtens zijn ambt als voogd. Het kapittel ontkent dat recht en beschouwt de heer van Horn dus niet als voogd.

3. Voogd van Weert?

Voor het eerst hebben Eversen en Meulleners¹ de Heren van Horn deze functie toegekend. Allen, die na hen over Weert schrijven, nemen dat over en noemen de Heren van Horn voogd over de bezittingen van het kapittel van St. Servaas. Ze weten daarbij nog te vertellen, dat hij die functie misbruikte door het kapittel uit te schakelen en zich van dat bezit meester te maken. Het meest uitvoerig doet dat J.Th.H. de Win.² Hij beweert dat de Heren van Horn reeds vanaf de 12e eeuw die functie erfelijk bekleedden. Dat wordt dan weer te goeder trouw door anderen overgenomen, zelfs door vakgeleerden. Nog in 1975 wordt het aangevoerd als verantwoording voor de opname van de drie horens der Hornes in het Weerter gemeentewapen. Alleen P.L. Nève drukt zijn twijfel uit als hij zich afvraagt of een voogd, dan wel een machtige buurman het kapittel had verdrongen.³

Wie al deze artikelen naleest om te weten te komen welke oorkonden en argumenten worden geciteerd of aangevoerd om deze bewering te staven, zal met verwondering vaststellen dat niemand ook maar één document of oorkonde noemt, waaruit het bestaan van die functie in Weert blijkt. Dat de Hornes al in de 12e eeuw dit ambt bekleedden, is pure fantasie. Immers, wat weten we van de Hornes uit die eeuw. Een paar namen, meer niet. En van Weert is uit die eeuw helemaal niets bekend. Niet één oorkonde is er, die ons iets meedeelt.

In de akte van 1062 is een van de ingelaste bepalingen dat het kapittel de vrije voogdkeuze had over de verkregen bezittingen Weert en Dilsen. Algemeen wordt

deze passage beschouwd als een interpolatie, dus als een vervalsing. Met deze passage wilde men de proost uitschakelen in het beheer der goederen en vastleggen, dat het kapittel zelf dit beheer voerde. Het was dus eerder een wens dan een realiteit.

De proost had van oudsher de taak om te zorgen voor de materiële belangen van de kanunniken en beheerde het vermogen, terwijl de deken de zorg had voor de geestelijke belangen.⁴ "Noch um 1150 hatte der Domprobst die Verwaltung des Vermögens und musste den Brüdern ihre Stipendien reichen".⁵ Het streven van de kanunniken was er op gericht vrij te zijn van die bevoogding door de proost en zelf hun bezittingen te beheren. De gehele 12e eeuw is vol van deze strijd en talrijk zijn de akten, die met de bedoeling zijn vervalst om aan die wensen een oorkondelijke grond te verschaffen. Daarom kan men aan die passage in de akte van 1062 niet ontlennen, dat het kapittel die vrije voogdkeuze ook werkelijk had. De proost voerde het beheer tot 1232, toen een vermogensscheiding tussen proost en kapittel tot stand kwam.⁶ Met toestemming van keizer Frederik Barbarossa en zijn zoon koning Hendrik staat proost Otto van Everstein aan de kanunniken het beheer af over hun curia. De proost behoudt de twee dorpen Tweebergen en Maasmechelen, een jaarlijkse betaling van 10 mark en de helft van de placita (gedingen) der overige curia. De proost zal een kanunnik aanwijzen en het kapittel een andere om samen de placita (gedingen) in de curia te houden. Van een voogd, die deze gedingen voorziet, is geen sprake.

Voortaan benoemen de kanunniken in de kapitteldorpen een zaakvoerder, een meier. Zij noemen hem obedentarius, omdat zijn voornaamste taak bestaat uit het inzamelen der obedientia, de verplichte leveringen. Uit een akte van 1232, dus uit hetzelfde jaar der goederenscheiding, zien wij dat er in Weert ook zo'n obedentarius (villicus of meier) was, Willem van Eymael.⁷ Hij beheerde dus namens het kapittel hun curtis in Weert. Deze akte van 1232 legt de afkoop vast van een jaarlijkse betaling, "bede" genaamd, door de "mansionarii", cijnsboeren van hun hoeve. In de Latijnse teksten worden deze beden genoemd "exactio", ookwel precaria. Het was een vergoeding, die de mansionarii moesten betalen aan degene, die de algemene placida (gedingen) hield. Hiertoe behoorde ook het servitium, de vergoeding voor de huisvesting gedurende de placita. Elke curtis hield immers drie keer per jaar een algemene samenkomst (Placita generalia), waarop gewoonterechten vastgesteld en overtredingen daarvan beboet werden. Dat deed in een geestelijk goed, b.v. Thorn, de voogd.⁸ Daar staat de heer van Horn, als voogd, tegen een betaling van 200 Luikse mark de tallias, exactiones seu petitiones af, d.w.z. de inkomsten die hem toekwamen uit het houden van de Placita generalia. Dezelfde rechten stond hij in Neeritter af tegen een jaarlijkse levering door de hoevenaars van 4 vaten haver en door de coytre (keuters) van 2 vaten haver.⁹

Op 4 september 1232 verklaren de kanunniken van het kapittel van St. Servaas, dat zij ontvangen hebben van de schepenen en cijnslieden (mansionarii) van hun hof (curia) te Weert met toestemming en goedkeuring van Willem van Eymael, als obedentarius van genoemde hof, 55 Luikse mark voor de afkoop van zekere betalingen die het kapittel jaarlijks ontvangt, in de volkstaal bede genoemd. Van de mansionarii zal het kapittel nooit meer deze exactiones vorderen.

Hieruit volgt dat de jaargedingen in de curtis van St. Servaas in naam van het kapittel werden gehouden door hun obedentarius (meier). Hij moet die afkoop goedkeuren. Er wordt over een voogd niet gesproken; die was er niet, want anders was hij als belanghebbende in deze akte genoemd.

Achter deze bedeaafkoop gaat een ontwikkeling van de rechtspraak schuil, die leidde tot de vorming van vaste schepen- en laatbanken. De bevolkingstoename had

tengevolge een vermeerdering der zaken, die moesten berecht of behandeld worden, zodat de gewone drie placita niet voldoende waren en meer extra gedingen gehouden moesten worden. Deze waren niet verplicht voor de mansionarii, maar de voogd of de villicus vormde met enkele, meestal zeven schepenen de bank.

De algemene gedingen bleven nog wel bestaan, maar beperkten zich tot meer algemene zaken betreffende het gemeenschappelijke gebruik van de ongecultiveerde gronden, bos en heide. De onderlinge geschillen, de overtredingen van de gewoontewetten en de overdrachten werden voortaan behandeld door de schepenen, die nu een vast college vormden. Een verdere ontwikkeling onttrok aan de laat- en cijnsbanken de behandeling van geschillen, betwistingen en overdrachten, zodat voor die banken alleen het bijhouden van het cijnsregister overbleef.

De akte van 1232 verraaft ons, dat er nog een evolutie op gang was. Worden in 1062 de bewoners van de curtis van St. Servaas mancipii, hofhorigen, genoemd, in 1232 heten ze mansionarii, bewerkers van een mansus, cijnsboeren. Dat betekent, dat er een verandering van exploitatie had plaatsgevonden. De heer had n.l. zijn eigen hofstelsel opgegeven en de akkers in cijns aan zijn horigen uitgegeven. Waren dezen vroeger volkomen afhankelijk van de heer, gebonden aan de grond, die ze bewerkten, waarvan de opbrengsten grotendeels aan de heer kwamen, nu hadden ze een stuk grond, waarvan ze wel cijns, pacht moesten betalen, maar waarvan de opbrengsten hun geheel toebehoorden. Dat bracht een opleving van de landbouw en een vraag naar landbouwgronden. In de 12e en 13e eeuw werden overal grote ontginningen voorgenomen. De opkomst van de steden bracht een toename van niet-producerende consumenten met zich mee. De vraag naar landbouwproducten steeg: de boer ging produceren voor de markt. Door het ontbreken van steden in onze onmiddellijke omgeving zal dit proces hier langzamer zijn verlopen dan in Brabant waar de hertog die stadsvorming sterk aanmoedigde. De streek van Weert, liggende aan de handelsweg van Keulen naar Brabant, zal van die vraag naar agrarische producten zeker hebben geprofiteerd.

Keren we, na het constateren van die twee belangrijke gevolgtrekkingen die we uit de akte van 1232 kunnen maken, terug naar de consequenties die wij er uit trekken met betrekking tot de vraag of er in Weert een voogd was. De beden, die hier door de bewoners van de curtis werden afgekocht, waren vergoedingen voor degene die de jaargedingen hield. In kerkelijke eigendommen worden ze daarom ook wel voogddedingen genoemd, omdat de voogd die voorzat. Als de Heer van Horn in Weert voogd was geweest over het bezit van St. Servaas, dan had hij tot deze afkoop zijn toestemming moeten geven, want hij verloor door deze afkoop een deel van zijn inkomen. Hij komt echter in de akte niet eens voor als getuige. Het was de proost, die tot 1232 die beden ontving en na dat jaar waren het de kanunniken, die in de akte dan ook als rechthebbenden op die bede genoemd worden. In hun plaats hield hun meier (obedientarius) in Weert die gedingen; de afkoop geschiedt dan ook met zijn toestemming. Waarschijnlijk ook omdat hij een deel van die bede opstreek.

Dat het de voogd was, die in kerkelijke eigendommen die gedingen leidde, blijkt niet alleen uit de afkoop van deze voogdrechten in Thorn en Neeritter. In 1285 doet Arnoud, graaf van Loon, afstand van zijn rechten op "tallias, exactiones ac petitiones" van de laten van het kapittel van St. Jan te Luik in hun bezittingen in Jeuk, tegen een betaling van 45 mark Luiks.¹⁰ Uit dit geval blijkt nog een eigenaardigheid van deze bede: de voogd hief deze zelfstandig, niet namens de abt of proost van de geestelijke instelling. Het was juist daarom dat de kapitels en geestelijke oversten zich van deze zelfstandige bedehelling wilden ontdoen.

Men zou kunnen tegenwerpen: de heer van Horn was toen nog niet voogd, maar is later door het kapittel aangesteld. Maar de kanunniken, die langer dan een eeuw

getracht hadden om aan de voogdij van hun proost te ontkomen, zullen zich zeker geen nieuwe lastpost op de hals gehaald hebben in de persoon van de heer van Horn. De algemene tendens van alle geestelijke instellingen, abdijen, kapittels en kloosters was zich van hun voogden te ontdoen, of tenminste deze zoveel mogelijk terug te dringen. Dat hadden de Hornes zelf in hun voogdijen over Thorn en Nee-ritter ondervonden. Als het kapittel in 1295 zijn klachtenlijst over de Heer van Horn voorlegt aan de officiaal van Luik, is dat een protest tegen het optreden van de Heer van Horn, niet als voogd van het kapittel, zoals Doppler in het regest van dat stuk schrijft. De naam voogd komt in het uitgebreide verslag van die behandeling voor de officiaal niet voor.

Juist het feit dat het kapittel zich met zijn klachten wendt tot de officiaal, is een bewijs dat de heer van Horn niet voogd was en dat het vergrijp waarvan de heer van Horn beschuldigd werd, ter competentie stond van de kerkelijke rechter.

Als hij voogd was geweest, zou hij niet berecht moeten worden door een kerkelijke rechtbank, maar door de Keizer en zijn hofgerecht. De aard van de vergrijpen, waaraan hij zich zou hebben schuldig gemaakt, zou een heel andere zijn geweest n.l. misbruik van zijn ambt. Het kapittel van Maastricht was een Rijkskapittel en de keizer was oppervoogd en beschermer van het kapittel. Er zijn veel gevallen bekend, dat de keizer en zijn hofgerecht ingrepen bij conflicten van het kapittel met naburige lastige edelen. Toen het kapittel in 1078 moeilijkheden had met Gerard van Wassenberg over hun bezittingen in Echt, wendde het zich tot keizer Hendrik IV, die zijn hofgerecht de zaak liet beslissen.¹¹ Gerard van Wassenberg werd veroordeeld en Theodoricus van Hochstaden werd tot beschermvoogd aangesteld. In 1167 trachtte de graaf van Loon de inwoners van Vlijtingen aan zijn rechtspraak te onderwerpen. Het keizerlijk hofgerecht wees alle aanspraken van Lodewijk van Loon af.¹² In 1174 maakt keizer Frederik Barbarossa een eind aan het geschil van het kapittel met de graaf van Loon over hun rechten in Rosmeer.¹³

Waarom wendt het kapittel zich met de klachten over de Heer van Horn niet tot de keizer en zijn hofgerecht. Dat was toch de aangewezen instantie, want als voogd zou hij verantwoordelijk zijn geweest aan de oppervoogd en beschermer, de keizer. Juist de inschakeling van de officiaal betekent dat het hier niet ging om misbruik van zijn ambt als voogd, maar volgens de aanklagers om een vergrijp tegen de canonieke wetten, waarbij vergrijpen tegen geestelijk goed strafbaar werden gesteld.

4. Heer van Weert

Vrijwel algemeen treft men bij de schrijvers over Weert de bewering aan, dat de Heren van Horn zich omstreeks 1240 ook Heer van Weert gingen noemen. Voor het eerst komt deze bewering voor in het boekje van Mertens en Henckens (blz. 39), waar staat: "Een feit is, dat zij zich omstreeks 1240 al Heer van Weert noemden in verschillende officiële stukken".

Nu mag men een pretentieloos boekje als deze "Schetsen" niet al te streng beoordelen. Het wil alleen maar op een populaire manier de geschiedenis van Weert, zoals ze die toen beschreven vonden, vulgariseren. Maar anderen nemen dat over en citeren dit boekje als bewijs voor die bewering. Wie echter maar enigszins op de hoogte is van de archivalia over Weert en de Hornes, weet dat een akte, waarbij de Hornes Weert bij hun bezitstitels noemen, een zeldzaamheid is. In 1240 zou dat zelfs niet mogelijk zijn geweest. De relatie van de Hornes met Weert begon pas na de dood van Dirk van Altena. Dat verklaarde Willem van Horn in 1295 in het proces voor de Luikse officiaal. Dirk van Altena stierf 11 (necrologie Averbode) of 12 (necrologie Keizersbosch) maart 1242. Toen kregen de Hornes hun eerste bezit in Weert.

Maar eerst nadat ze een deel gekocht hadden van de graaf van der Marck en een ander deel geruild met Jan van Asselt, konden ze beginnen van deze stukken een gerechtsheerlijkheid te maken.

Ook later noemden de heren Weert maar bij hoge uitzondering bij hun bezitstitels. Nève¹ noemt als voorbeeld het grafschrift van Gerard van Horn, waar staat: "Gerard sire de Hornes, Weert, Altena etc." Dit is wel een heel slecht voorbeeld. Het is een vervalsing en de tombe die bij Goethals als illustratie staat, heeft nooit bestaan.² Dat volgt alleen al uit de sterfdatum van die eerste vrouw van Gerard, volgens dit grafschrift september 1319. Maar op 26 december 1310 sticht Gerard van Horn voor Johanna van Leuven jaargetijden in Keizersbosch.³ Haar gedachtenis werd in Keizersbosch gehouden op 7 december,^{3a} zodat haar sterfdatum zal zijn geweest 7 december 1310. Omdat haar gedachtenis in Keizersbosch werd gehouden, is zij vermoedelijk ook daar begraven, evenals haar man. Dit grafschrift is een vervalsing van de genealogen om een leemte in hun kennis der familie op te vullen of om een titel, die men de Hornes toeschreef (Rijksjagermeester) te bevestigen.

Goethals voert alle Hornes in zijn genealogie op met een hoop bezitstitels, o.a. ook die van Heer van Weert. Ook Wolters in zijn notice doet hem dat na. Tekenend bij Goethals is de titel "Heer van Saffenberg", die hij toekent aan alle Hornes na Willem van Horn, die in 1301 stierf, zonder kinderen met Sophia van Heusden.

"Heren Williaem, die sonder rechten leenvolgher star".⁴ Maar Goethals geeft hem een zoon Jan van Horn, die echter uit het tweede huwelijk van Sophia met Jan van Saffenberg stamde. Alle Hornes, tot de laatste toe krijgen van Goethals de titel "Heer van Saffenberg"⁵ ofschoon ze die heerlijkheid nooit in bezit hadden.

Ik ken maar één akte van vóór 1500, waarin de titel "Heer van Weert" voorkomt. Het is de akte van 1382 van het klooster Nazareth bij Diest, waar een illegale dochter van Willem van Horn was ingetreden. Haar vader was in 1343 gestorven en bij haar intrede in het klooster was haar een meegift van 2700 (?) goudgulden beloofd.

Deze schuld werd nu geregeld door de weduwe van Willem van Horn, Elisabeth van Kleef-Hulchrath, met haar zoon Arnoud, bisschop van Luik, haar oom Everard, kanunnik van Keulen, en haar tweede zoon Dirk-Loef. In deze akte komt Willem van Horn voor met de titels: "franc-seigneur des pays bas de Hornes, d'Altena, de Weert, de Gaesbeek, de Baucignies, de Montcornet, de Heeze et Leende."

Zelfs in de akten, die speciaal voor Weert bestemd waren, komt de titel "Heer van Weert" niet voor. Zo b.v. noemt Jacob I zich in de akte van 21 maart 1446 waarin hij de oude rechten van de Weertenaren bevestigt:⁶ "Jacob heere zo Hoerne, zo Altena, zo Corterschen, zo Montangys." Eerst Jacob III voegde Weert bij zijn bezitstitels in het huwelijkscontract met Claudia van Savoye, zijn tweede vrouw, op 4 november 1514:⁷ "Seigneur messire Jaques de Hornes, comte dudit lieu, seigneur d'Altena, de Weert et de Cortessem, Chévalier de la Toison d'Or."

Zeker waren de Hornes Heer van Weert, maar in hun akten noemden zij zich naar Horn of naar Altena. Eerst veel later kwam het in de mode om met zoveel mogelijk titels te pronken. Zo noemt de laatste graaf van Horn, Filips van Montmorency zich 22 april 1567⁸ "Graff zu Horn, Fryherr zi Nevell, Herr zu Weerdt, Altena, Cortessem, Ritter von dem guld flies, Admirall der Nederlanden."

Een andere titel wordt de Hornes al zeer vroeg toegekend, die van Voogd van Weert. Zo schrijven Mertens en Henkens in hun boekje op blz. 39 dat de Hornes reeds in de eerste helft van de 12e eeuw – dus vóór 1150 dat ambt bekleedden. En zelfs W. Jappe Alberts⁹ neemt dat van hen over als hij schrijft dat de Hornes reeds in de 13e eeuw voogd waren in Thorn en reeds eerder erfvoogd in Weert.

Deze bewering kan op geen enkele oorkonde steunen, want het is toch evident dat van de Hornes uit de 12e eeuw niet meer bekend is dan een paar namen. Er bestaat

uit die tijd over Weert geen enkele akte. Natuurlijk hebben Mertens en Henkens dit niet zo maar gezegd; ze moeten een of andere bron hebben gehad. En dan vind ik slechts een akte van 1147,¹⁰ die hun misschien tot deze uitspraak heeft verleid. Dat verschaft mij de aanleiding om te spreken over de vervalsingen, die in de 17e eeuw gemaakt werden om de Hornes te laten afstammen van de graven van Loon. Deze valse genealogie werd hier voornamelijk bekend door het boekje van M.J. Wolters,¹¹ die nog verder terug gaat en Hornes meent ontdekt te hebben in de 10e en 11e eeuw.

In december 1739 zond prins Maximiliaan Emmanuel, graaf van Horne-Houtkerke (1695-1763), de laatste mannelijke telg van de tak Bassignies een drietal genealogieën van de Hornes naar Jean Gilles le Fort, wapenkoning van Luik, met de vraag daarover zijn oordeel te geven en zo mogelijk de nodige bewijsstukken te verkrijgen. Op 12 januari 1740 schrijft le Fort aan de prins een brief,¹² waarin hij de genealogieën, die hem waren toegestuurd "mémoires et papiers sans authentications" noemt. Hij stuurt dan de nodige "authentications", copieën van akten uit 1060, 1134, 1136 en 1147 mee en beweert, dat deze door Chr. Butkens in tegenwoordigheid van le Mire (Miraeus) waren gecopiëerd van de originelen.

Butkens stierf in 1640; ze waren dus naar werd voorgegeven al voor honderd jaar bij Butkens en Miraeus bekend en als twee zulke beroemdheden zich de moeite hadden getroost die akten te kopiëren, was het wel zeker "qu'on ne peut douter de leur authenticité" (dat aan de echtheid niet te twijfelen viel).

Ik beperk mij tot de akte van 1147 omdat daarin Weert genoemd wordt. De akte is een kwitantie van Dirk van Horn voor zijn oom Arnoud van Loon over 8000 Luikse pond (livres), waarvan er 2000 gevestigd waren op het "feodum Weertensi" (het leen Weert). Verder verklaart die Dirk dat hij het "Castrum nostrum Hornensi cum omnibus appendiciis suis et totam patriam Hornensi" (zijn kasteel van Horn en alles wat daarbij hoort en het hele land van Horn) in leen opdraagt aan zijn oom Arnoud, graaf van Loon.¹³ Dit is een van de "bewijzen" dat de Heren van Horn afstamden van de graven van Loon, een fabel die lang verteld werd door de schrijvers over de Hornes.

De vervalsingen in het stuk zijn zo massief, dat men zich verwondert hoe iemand dit ooit voor goede munt heeft aangenomen. Alleen al het samenbrengen van een schuldvereffening en een leenverheffing in één akte is een diplomatische onmogelijkheid. Trouwens in die tijd, de 12e eeuw, werd van een leenverheffing geen akte opgemaakt, dat was een haast sacramentele plechtigheid voor de leenheer en zijn vazallen. Wat te zeggen van die schuld van 8000 pond, waarvan er 2000 gevestigd waren op Weert? Dat was in die tijd een astronomische som, die totaal in geen verhouding stond met de geringe economische betekenis van het land. En een kasteel bestond in die tijd zeker nog niet in Horn. Het onderzoek na de brand van 1947 heeft aangetoond, dat er vóór het bestaande kasteel geen eerder is geweest. Dat die Dirk van Horn het hele land van Horn, en daar moet volgens die akte ook Weert bijhoren, aan zijn oom in leen opdraagt, had reeds Ernst achterdochtig gemaakt "Celà jette du louche sur cette pièce".¹⁴ Maar dat niet alleen: die oom Arnoud van Loon was in 1147 zeker een jaar of tien dood. De laatste akte, waarin hij voorkomt is van 10 april 1138.¹⁵ Zijn opvolger Lodewijk verschijnt al vanaf 1139 in de oorkonden.¹⁶

De getuigenlijst, die bij deze akte staat, is een geschiedkundig monstrum. Die luidt: "In cujus rei testimonium sigillum nostrum, una cum sigillis Theoderici, comitis de Hofstade, genei nostri, Godefridi comitis Duracii, Gisleberti subadvocati Sti Trudonis, Alberonis Lossensis et Arnoldi Dni de Steynvort, Fratrum et cognatorum nostrorum, Dni Arnoldi de Petersheim, Dni Theodorici de Walicuria, Dni Walteri

de Beaufort, Reynaldi Dni de Marchin et Winandi Dni de Altaphalesia, militum, presentibus litteris duximus apponendum.”

Als eerste staat Theodericus de Hochstaden en "Dirk van Horn" noemt hem zwager. Nu was die Dirk van Hochstaden in 1147 hoogstens acht jaar oud, want zijn ouders Otto van Ahre en Aleidis van Hochstade-Wickrath trouwden in 1138.¹⁷ Hij was ook later niet met een Hornse dame getrouwd, maar met Lutgardis van Dasburg, dochter van Hugo II van Dasburg en Ludgardis van Sùlsbach.¹⁸

Gislebert van Duras, hier ondervoogd van St. Truiden genoemd, was in 1147 al negen jaar dood. Ook zijn zoon Otto was in 1146 gestorven. Zijn opvolger was Godfried van Clermont, die met Juliana, erfdochter van Otto van Duras was getrouwd¹⁹

Die Alberon van Loon en Arnold van Steevoort, hier resp. verwante en broer van Dirk van Horn genoemd, zijn historisch onbekend; zij moeten de band van Dirk van Horn met de gravenfamilie van Loon accentueren.

Vreemd is dat in een Loonse akte zoveel getuigen optreden uit Henegouwen, Luxemburg en Namen. Ze waren niet eens vazallen van de graaf van Loon.

Het duidelijkste voorbeeld van vervalsing is die Reynaldi de Marchin. Lefort heeft die tevoorschijn gehaald uit een door hemzelf gefabriceerde stamboom van die familie.²⁰ Ook in de akten van 1060 en 1134 komen personen voor, die tot deze familie zouden hebben behoord. Aldus speelt de vervalser het klaar om in een falsis, die de afstamming der Hornes moet aantonen, personen uit andere vervalsingen als getuigen te laten optreden.²¹ Ook in deze stamboom der familie Marchin, gelijk in die der Hornes, worden een paar eeuwen opgevuld met absoluut fictieve personen. Bij de Marchins verschaftte men een rijke koopmansfamilie uit Hoei een zeer adellijke rij van voorouders. Bij de Hornes smeedde men een verwantschap met de familie der Loonse graven en over deze heen met de Henegouwse Reniers, die in vrouwelijke lijn van koninklijke afkomst waren. Voor zo'n stamboom hadden de Hornes van de 17e eeuw wel wat over, daar konden ze mee voor de dag komen. Reeds Ernst schreef over deze genealogische waanzin: "La difficulté de déterrer leur véritable extraction a donné occasion à la vanité, à l'intérêt et à la flatterie de forger des généalogies les plus absurdes".²² (De moeilijkheid om de ware afkomst te ontdekken gaf gelegenheid aan de ijdelheid, het eigenbelang en de vleierij om de meest absurde stambomen te smeden). Ook de grote Gachard oordeelde: "Un autre domain est resté ouverte aux interpolations et aux inventions. Je veux parler des familles où les falsifications n'ont pas cessé de se produire".²³ (Een ander domein bleef open voor toevoegingen en bedenksels. Ik spreek hier over de familie(stambomen), waar de vervalsingen zonder ophouden bleven bestaan).

Een genealogie der Hornes, die gebaseerd was op zulke vervalsingen heeft men jarenlang gepropageerd in onze streekhistorie en men trok er de vreemdste conclusies uit ten aanzien van het ontstaan en de aard van het leenverband met Loon.

Als van de Hornes beweerd wordt, dat ze al rond 1150 erfvoogd waren van Weert, is dat, misschien onbewust, geschreven onder invloed van die valse akte van 1147.

In die tijd hadden de Hornes nog geen enkele relatie met Weert. (*wordt vervolgd*)

Noten

1. De bestaande literatuur

1. EVERSEN J.M.H. en J.L. MEULLENERS. De Limburgsche Gemeentewapens, in: Publications 35 (1899).
2. LINSSEN J. Over de vroegste geschiedenis van Wesseem, in: Publications 98/99 (1962/63).

3. LINSSEN J. Een bijdrage voor de geschiedenis van de abdij Thorn (1962), 39, noot 27.
4. NEVE P.L. Het Rijkskamergerecht in de Nederlanden, Assen 1972, 504.
5. POMPEN AURELIUS, Jacob de Eerste, graaf van Horn, in: Publications 40 (1904).
6. WIT DE J.J. en A.J.A. FLAMENT. De vorming der Heerschappijen op het grondgebied in Limburg, in: Publications 47 (1911).
7. CRASSIER L. DE. Dictionnaire historique du Limbourg Néerlandais, in: Publications 73 (1937).
8. HOUBEN G.H.J. Weert en de Horner Heren tot 1500, in: Publications 85 (1949 I).
9. MERTENS A.J. en HENKENS. Schetsen uit de geschiedenis van het Land van Weert. Weert, 1956.
10. WIN J.T.H. DE. Minder bekende facetten in de Bestuursgeschiedenis van Stad en Land van Weert, in: Maasgouw 1957, 1958.
11. WOLTERS M.J. Notice historique sur l'ancien comté de Hornes. Gand, 1850.
12. WINTER J.M. VAN. Ministerialiteit en Ridderschap in Gelre en Zutfen. Groningen, 1962.
13. BOEREN P.C. Frankische tijd en vroege middeleeuwen c. 450 - c.1000, in: Limburgs Verleden II, Maastricht, 1967, 30.
14. GULICK F.W. VAN. De twee kastelen van Weert, in Maasgouw 87 (1968).
15. LINSSEN J. Over Wessem. a.w. 53 e.v.
16. AGT J.J.F.W. VAN. Het kasteel van Horn, in: Bulletin K.N.O.B. 17 (1964).
17. JAPPE ALBERTS W. Geschiedenis van de beide Limburgen I. Assen, 1972, 45.
18. NEVE P.L. a.w. 503 e.v.
19. HENKENS J. Weert heeft een nieuw gemeentewapen, in: Maasgouw 97 (1978), 97.
20. VENNER J.G.C. De beeldenstorm in Weert en Wessem, in: Publications 118 (1952), 250.

2. Het bezit van het kapittel in Weert

1. MON. GERM. HIST DD. Ed. D. von Gladiss (1941), Doc. HenrIV. nr. 91.
2. FLAMENT A.J.A. Chroniek van de heerlijkheid Weert, in: Publications 29 (1892).
3. DOPPLER P. Verzameling Charters en bescheiden betreffende het Vrije Rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht, in: Publications 69 (1933).
4. NIERMEYER J.F. Onderzoekingen over Luikse en Maastrichtse oorkonden etc. Groningen, 1935.
5. Noot bij Gladiss a.w. Silva Ketela, ubi hodie ville parochialis Kessel juxta fluvium Niers, ac arcem Gennep, indistrictu Clevensi.
6. DRIESSEN TH.W.J. Silva Ketela, in: Maasgouw 73 (1959), 102e.v.
7. BOEREN P.C. a.w. 34.
8. DEETERS JOACHIM. Servatiusstift und Stadt Maastricht. Rheinisches Archiv nr. 73. Bonn, 1970.
9. DOPPLER. Verzameling, a.w. nr. 41, in: Publications 66 (1930), 241.
10. DEETERS. a.w. 52.
11. SCHEVICHAVEN H.D.J. VAN. Slavernij en dienstbaarheid. Arnhem, 1924, 64.
12. WIN J.T.H. DE. Minder bekende facetten, a.w. kol. 161.
13. GANSHOF F.L. Grondbezit en gronduitbating tijdens de vroege Middeleeuwen in het Noorden van het Frankische Rijk, in: Brabants Heem VI (1954), 19.
14. SLICHER VAN BATH B.H. De agrarische geschiedenis van West-Europa. Aula nr. 32 (1960) 32.
15. LINSSEN J. a.w. 8.
16. SCHEVICHAVEN, a.w. 51.
17. DOPPLER, Verzameling, a.w. nr. 248, in: Publications 67 (1931), 282.
18. SCHEVICHAVEN, a.w. 57.
19. BADER K.S. Das Mittelalterliche Dorf als Fiedens- und Rechtsgemeinschaft. Band II. Cöln - Graz. 1962, 71.
20. BOEREN P.C. a.w. 23.
21. LYNA J. Gemeente als wetgevend orgaan. Verzamelde opstellen. Hasselt, 1938, 241.
22. LOKEREN A. VAN. Chartes et documents de l'abbaye St. Pierre I. nr. 132.
23. DOPPLER. Verzameling a.w. nr. 232, in: Publications 67 (1931), 269.
24. CRAHAY L. Coutumes du pays de Liège, I, 450. Revisie 1288.
25. DOPPLER Verzameling a.w. nr. 29, in: Publications 66 (1930), 234. Falsis, zie G.W.A. Panhuysen. Studien over Maastricht in de 13e eeuw. Maastricht, 1933, 45 e.v.
26. BAERTEN J. Het Graafschap Loon. Assen, 1969, 178.
27. DOPPLER. Verzameling a.w. nr. 209, in: Publications 67 (1931), 255
28. Idem, nr. 210.

3. Voogd van Weert?

1. EVERSEN EN MEULLENERS, a.w. 562.
2. WIN DE. a.w. kol. 164.
3. NEVE P. a.w. 304.
4. NEUSS. Geschichte des Erzbistum Köln I, 417.
5. LACOMBLET. Archiv II. bz. 26.
6. DOPPLER. Verzameling. Nr. 112. Datum vóór april.
7. Idem. Nr.116. Datum 4 september 1232.
8. HABETS JOSEF. De archieven van het kapittel der hoogadellijke Rijksabdij Thorn I. 's-Gravenhage, 1839. nr. 62, blz. 54.
9. HABETS M.J. Het vrijdorp Neeritter, in: Publications 4 (1867), 342.
10. LAHAYE L. Inventaire des chartes de la collégiale de St Jean Ev. Brussel, 1931. Deel I, 54.
11. OEDIGER. Regesten des Erzbistum Köln I, nrs. 1179 en 1180.
12. DOPPLER. Verzameling a.w. nr 45. Verg. Baerten a.w. 52.
13. DOPPLER. Verzameling a.w. nr. 52. Verg. Niermeyer a.w. 176, noot 3.

4. Heer van Weert

1. NEVE P.L. a.w. 337, noot 282.
2. BOEL W.M. VAN DE. Het wapen der Hornes, in: Publications 110 (1974), 273.
3. Abdij Averbode. Sectie II, Keyserbosch. charter nr. 59.
- 3a. Necrologium Keyserbosch. Abdij Averbode, Sectie IV, nr. 197, fol. 186.
4. Akte 7 april 1306. Archief Altena nr. 3. Druk van Micris II. nr.58.
5. GOETHALS M.F.V. Généalogie de la maison de Hornes. Bruxelles, 1848, 90, 104, 106, 113, 115, 149, 157.
6. Archief Weert. Druk Publications 1904, bz. 36.
7. Oberstaatsarchiv Düsseldorf. Fonds Croy.
8. R.A.L. Oud archief Horn, voorl. inventaris nr. 37.
9. JAPPE ALBERTS W. Geschiedenis van de beide Limburgen I. Assen, 1972, 45
10. Staatsarchief Luik, MMS Lefort 3me partie, Tome 7, fol. 267.
11. WOLTERS M.J. Notice historique sur l'ancien comté de Hornes. Gand, 1850.
12. Mss Lefort. fol. 268.
13. Zie noot 10. Druk bij Wolters. Codex Diplomaticus Lossensis, bz.48.
14. ERNST M.S. P. Histoire du Limbourg III, 415 noot 2.
15. BAERTEN J. a.w. 45 e.v.
16. Ibidem.
17. Artikel van Hommerich in: Maasgouw 87 (1968), kol. 21, noot 14.
18. ERNST. a.w. deel V, 212. Hemricourt. Miroir des nobles de Hesbaye. bz. 172.
19. Cartularium de St Trond I. Nr. Li, bz. 68.
20. Mss Lefort, Tôme XIV, ½e Partie, fol. 117 e.v.
21. SCHOOLMEESTERS E. La seigneurie de Marchin. Bulletin de l'institute Arch. Liègeois, 1872, 283 e.v.
22. ERNST. a.w. III, 415, noot 2.
23. Geciteerd bij A. Wauters. Tables Chronologiques, Bruxelles 1885. Intr. LXXIV.

Facetten uit de Middeleeuwse historie van Weert (vervolg)

door W.M. van de Boel

5. Het bezit der Hornes in Weert

Toen tegen het einde van de 13e eeuw een geschil was ontstaan tussen het kapittel van St. Servaas te Maastricht en de Heer van Horn over hun rechten en bezittingen te Weert, legde het kapittel zijn klachten over de Heer van Horn voor aan de Luikse officiaal. In de akte van 21 mei 1295¹ wordt ons medegedeeld dat de Heer van Horn in zijn verweer had verklaard, dat de Hornes op drie manieren in Weert hun bezittingen hadden verkregen. Een gedeelte werd verkregen door erfenis van Dirk van Altena, een ander deel had de grootvader van Willem van Horn verkregen door koop van de graaf van der Marck en de rest kwam voort uit een ruil met Jan van Asselt, de zoon van Hendrik van Asselt.

Eversen en Meulleners, die de Heren van Horn betichtten van usurpatie ("De heeren van Horn maakten zich als voogd meester van de heerlijkheid")², wisten niet goed raad met deze uitspraak, die niet paste in het beeld dat zij zich van de Heer van Horn hadden gevormd, en zij deden die verklaring af met "uitvluchten". Hun visie wordt overgenomen door praktisch allen, die over Weert schrijven. De meesten achten die verklaring van de Heer van Horn niet het vermelden waard. Ik meen echter dat die verklaring juist het perspectief opent en een uitgangspunt is voor een onderzoek naar de historische feitelijkheden.

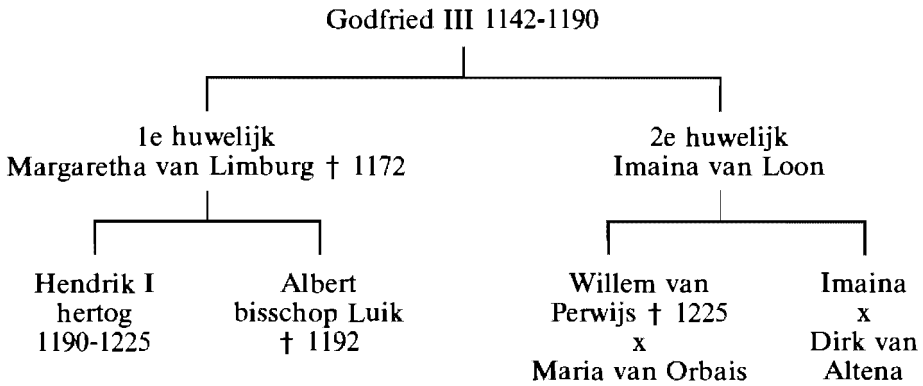
De eerste opmerking die we moeten maken, is dat de Heer van Horn niets zegt over een familiebezit. Alles was verkregen door die erfenis, koop en ruil. Daarom begon de relatie der Hornes met Weert eerst in 1242, na de dood van hun oom Dirk van Altena, en alle beweringen dat ze er al lang voogd waren, dat ze daar in het begin van de 13e eeuw een kasteel bouwden en daar gingen wonen, zijn fantasieën.

Het kapittel zelf erkent dat grondgebied der Hornes. In de akte van 1306, waarbij de zaken definitief geregeld worden, staat de bepaling: "Deken en kapittel zullen hun cijnsplichtigen die op *het grondgebied van de Heer van Horn* wonen, een hogere cijns opleggen".³ De Heer van Horn had dus bezittingen in Weert. De voorstelling dat het kapittel in 1062 heel het Land van Weert in eigendom gekregen had, is dus onjuist. Er waren toen al meer eigenaren, want bij de regeling van het tiendrecht staat in hetzelfde stuk: "De helft van de tienden van *Overweert* zal voortaan behoren aan het kapittel van St. Servaas". Dit houdt in dat de tienden van Nederweert niet bij deze overeenkomst in het geding waren, m.a.w. Nederweert behoorde niet tot de bezittingen van St. Servaas. Weer een bewijs dat het praedium in de Villa Wertha zich niet uitstreckte over heel het Land van Weert en dat de Heer van Horn gelijk had, toen hij verklaarde dat het bezit van het kapittel slechts bestond uit een kleine grondheerlijkheid.

Een absoluut bewijs voor deze verwerving door de Hornes is niet te brengen, daar de betreffende akten niet meer bestaan, maar als magister Heneman, de procureur van het kapittel, zich in Weert op de hoogte gaat stellen en oudere mensen onderzocht, bevestigen dezen de voorstelling van de Heer van Horn. Wij kunnen dus van deze verklaring uitgaan om te trachten de vermoedelijke toestand te reconstrueren.

Dirk van Altena stierf 11 of 12 maart 1242 (necrologium Averbode en Keizersbosch). Hij was twee keer getrouwd geweest. Zijn eerste vrouw heette Maria, maar haar familie is onbekend. De tweede vrouw heette Imaina. Ook haar familienaam

staat nergens vermeld. Haar zeldzame voornaam wijst echter op een verwantschap met de Loonse gravenfamilie⁴. T. Klaversma voert een aantal argumenten aan tot steun van het vermoeden, dat zij de tweede vrouw is geweest van Godfried III van Brabant⁵.

Uit dit tweede huwelijk van Godfried III van Brabant zijn twee zonen aan de hand van oorkonden bewezen, n.l. Willem van Perwijs en Godfried, die jong stierf. Imaina wordt nergens genoemd, maar het verkrijgen van een deel van Weert door Dirk van Altena is een sterke aanwijzing dat zij uit het Brabantse Huis stamde. Zoals vroeger Adela van Leuven die curtis inbracht in haar huwelijk met Otto van Meissen, zo bracht Imaina de rest van de Villa Wertha in bij haar huwelijk met Dirk van Altena. Deze bezitting was aan de graven van Leuven gekomen, niet door erfenis van Ansfried zoals steunend op een verkeerde genealogie wordt aangenomen, maar door het huwelijk van Aleidis, dochter van graaf Everhard van Teisterband, met Hendrik II van Leuven⁶. Uit het feit dat in 1306 alleen de tienden van Overweert gedeeld werden tussen de Heer van Horn en het kapittel, de bezitter van de Villa Wertha, volgt dat het Brabantse deel overeenkwam met het tiendareaal van Weert, met bijbehorende bossen, heidevelden en ongecultiveerde gronden.

Dit doet de vraag rijzen naar de legitimatie van de claim van het kapittel op het tiendrecht. De kerk van Weert was immers een eigen kerk van de Heer en vóór 1062 behoorden de tienden geheel aan hem. Toen daaruit een gedeelte werd vervreemd, bleef het tiendrecht bij de bezitter van de Villa, t.w. de graaf van Leuven, tenzij dit in de overdracht uitdrukkelijk anders werd vastgelegd. Wij bezitten daarover geen andere bewijzen dan de onechte akte van 1062 en de pauselijke bevestiging van 1139⁷, die alleen steunt op die akte van 1062. Daarom meen ik, in tegenstelling tot Deeters⁸, dat zowel met betrekking tot Weert als tot Dilsen dat "cum ecclesia" een interpolatie is. In Dilsen lag het praedium van Adela in een keizerlijk domein en behoorde het tiendrecht zeker niet aan de bezitter van die curia. We moeten dan een schenking van de keizer veronderstellen om die toevoeging "cum ecclesia" te rechtvaardigen. Daarvan is echter niets bekend. Als we bedenken hoe het kapittel de schenkingsakte van de kerk van Echt door Gerberga⁹ herhaaldelijk liet vernieuwen in 1087¹⁰ en 1128¹¹, dan is het ontbreken van zo'n schenkingsakte hoogst merkwaardig. Als in Dilsen in 1247 en in Weert in 1306 het kapittel respectievelijk met de graaf van Loon en met de Heer van Weert het patronaatsrecht deelt, dan blijkt daaruit dat het recht op de hele tiende niet vaststond.

Hetzelfde geldt voor de molens en het brouwhuis (molen- en gruitrecht). Oorspronkelijk waren die door de heer bestemd voor alle bewoners van de Villa

Wertha. Toen dat praedium in andere handen kwam, moesten de bewoners ook gebruikmaken van deze inrichtingen. Dit schijnt het kapittel niet erg bevallen te zijn. Het beweert dat het dit recht van oudsher heeft bezeten (akte van 1295), maar als in 1306 alles definitief wordt geregeld, wordt over dit molen- en gruitrecht met geen woord gerept. Het kapittel schijnt zijn pretenties daarop wel opgegeven te hebben.

Het gedeelte dat van de graaf van der Marck werd gekocht, moet het noordelijke gedeelte, Nederweert, zijn geweest. Deze bezitting moet vroeger door huwelijk aan een van zijn voorouders zijn gekomen. In de tabellen van G. Aders¹² van de voorouders van de graven van Berg, van wie die van Van der Marck afstammen, komt een Adolf voor, die voogd was in Werden, Deutz en St. Gereon. Hij leefde volgens Aders van 1050 tot 1081 en zijn vrouw was een dochter van een graaf Everhard. Nu heette de vader van Aleidis, die Weert inbracht in haar huwelijk met Hendrik II van Brabant ook Everhard. Daaruit concluderen wij dat die twee zusters waren en het Land van Weert in twee ongeveer gelijke en in die tijd ook economisch equivalente delen hebben verdeeld. Die deling is nu nog op te maken uit de bijna rechte grenslijn tussen Weert en Nederweert, vanaf Swartbroek lopend tot in de Peel. Uit deze deling tussen zusters mogen we opmaken, dat het Land van Weert een allodium was en geen leengoed, en dat de benaming rijksonmiddellijk op Weert niet past. Vrouwen erfden niet in lenen.

Nu nog die ruil met Jan van Asselt. Deze verklaarde dat zijn vader Hendrik dit goed al voor 70 jaar in zijn bezit had. Uit een akte van de abdij van Thorn¹³ weten wij dat die familie bezittingen had in Leveroy, dat bij Nederweert behoorde. Met veel voorbehoud waag ik te zeggen dat dit voortkwam uit zijn voogdij over Nederweert voor de van der Marcks, en dat zijn vader en hij villicus of meier van dit bezit waren.

Willem III van Horn zegt in 1295 dat zijn proavus (niet pater), zijn voorvader dus, die koop had gesloten. Dit moet dan Willem I zijn geweest, die na de erfenis van zijn oom het gehele gebied verkreeg minus de grondheerlijkheid van St. Servaas. Wij weten dat Adolf I van der Marck († 1249) aan graaf Otto van Gelre op 23 februari 1243 zijn bezittingen Kriekenbeek, Roosteren en Diederden verkocht¹⁴. Misschien heeft Adolf van der Marck zich omstreeks deze tijd ook van het voor hem afgelegen bezit van Nederweert ontdaan.

Voor de duidelijkheid noem ik hier de Hornes van vóór 1300: Willem I, gestorven 1264, Willem II, gestorven 1277, en Willem III, gestorven 1301.

Het schijnt dat deze Willem III zich ernstig ingespannen heeft om van zijn landje een gerechtsheerlijkheid te maken. In de plaats van de cijnshoven, die ieder van de bezitters voor zijn eigen gebied had ingesteld, plaatste Willem van Horn één schepenbank die de justitie voor het gehele Land van Weert tot zich trok. De competentie van deze bank strekte zich waarschijnlijk alleen uit over de voluntaire en correctionele rechtspraak. Wij weten immers dat eerst in 1360 Dirk-Loef aan de schepenen van Weert de gehele rechtspraak verleende, dus ook in criminele zaken: "dat wij geloofft hebben ende geloeven in goeden truwen onsen gueden luyden van den dorpen van Weert van den oversten eynde ende van den nedersten eynde, dat wy hun rechte ende vonnisse doen solen onsen schepenen van Weert unde anders en gheenrehande ghewalt"¹⁵. Het kapittel van St. Servaas beklagt zich dat de Heer van Horn de bevoegdheid van deze bank uitstrekt over hun mansionarii (cijnsboeren). Was dit usurpatie of een gevolg van de ontwikkeling van grondheerlijkheid tot landsheerlijkheid? "Auf diese Freiheitsbewegung im 12. Jahrhundert, die den Zerfall der Grundherrschaft bedeutet, kann ich nicht näher eingehen. Das Resultat ist eine Befreiung der Bauern von personalen Bindungen an den Grundherrn bei der

gleichzeitig der von ihnen bebaute Boden rechtlich sich dem landrechtlichen Begriff von Eigen und Erbe wenigstens annähert. Als Volstrecker und Schützer der landrechtlich zu vollziehenden Friedenswahrung boten sich die Grafen und die ihnen gleichgestellten liberi und nobiles an, die damit dominus terrae, Landesherren wurden" schrijft Georg Droege¹⁶. Hier raken wij de kern van het conflict tussen de Heer van Horn en het kapittel van St. Servaas. De vorming van landsheerlijkheden leidde overal tot spanningen tussen de territoriale heren en de geëncloveerde kerkelijke bezitters. Het gezag dat nu ontstond, strekte zich uit over de gehele gemeenschap van vrijen en onvrijen, die binnen een bepaald rechtsgebied woonden¹⁷.

Was dat usurpatie zoals men in de 19e eeuw als usurpatie beschouwde alle rechten, die niet af te leiden waren van het koninklijk gezag? Droege schrijft hierover: "Die neue verfassungsgeschichtliche Forschung hat daher das was der klassische Lehre meist als Usurpation erschien, als ursprüngliches Recht des Adels, das er unabhängig vom König aus eigener Herrschaftsgewalt besass, aufgefasst, wobei dieses autogene Adelsrecht sich nicht unter, sondern neben dem König gleichberechtigt äusserte"¹⁸.

Niet alleen het recht over personen, ook de beschikking over de woeste en ongecultiveerde gronden eiste de Heer van Horn op. Deze toeëigening van een zakelijk recht was eveneens algemeen bij de vorming van een landsheerlijkheid. In 1291 bevestigde koning Rudolf de uitspraak van zijn hofgerecht, waarbij de landsheren het recht op de woeste gronden werd toegekend¹⁹. Willem van Horn handelt dus als landsheer als hij zich dat recht toeëigent. Van een illegale toeëigening kan derhalve geen sprake zijn.

De bewoners van de curia van St. Servaas hadden in die woeste gronden gebruiksrecht, dat gewoonterechtelijk vastlag. Maar gebruiksrecht betekent niet eigendom. In de 13e eeuw nam door de bevolkingstoename en de vraag naar graan de behoefte aan meer cultuurgrond toe. Het kapittel klaagt over de Heer van Horn, die de gemeene gronden aan derden uitgaf, hetgeen hem 1200 mark zou hebben opgeleverd. Een ongehoorde som, want de gronden werden tegen een kleine vergoeding in cijns afgestaan. Hij zou van de mannen en laten van het kapittel jaarlijks 8 mud haver hebben geëist en voor het gebruik van een bos jaarlijks 25 schellingen. Omdat wij deze klachten maar van één kant vernemen en het verweer van de beschuldigde niet kennen, kunnen we niet oordelen of dit terecht of ten onrechte werd geëist. Zeker is dat in Dilsen dezelfde moeilijkheden zich hebben voorgedaan.

Bij Dilsen behoorde het uitgestrekte Ledebos, dat de graaf van Loon als rijksleen bezat. Hier stond de graaf van Loon ongetwijfeld in zijn recht als hij gedeelten van dat bos ter ontginning uitgaf. Maar het kapittel, dat geen enkel ander recht op dat bos had dan het gebruiksrecht van zijn mansionarii, ging ook aan de bewoners van hun hoeve in dat bos gedeelten uitgeven om tot akkerland te maken²⁰. Dat de graaf van Loon hierover niet erg gesticht was, laat zich begrijpen. In 1247 maakte een overeenkomst een einde aan dit geschil²¹. Het kapittel mocht niet mopperen, want de graaf stond een vierde van het bos af, gelegen bij Neeroeteren. Hijzelf behield de rest, die lag bij Stokkem, Dilsen en Rotem. Het werd daarom genoemd "Die drie benckbosch".

Laten we niet te gauw spreken van usurpatie en verdringen van het kapittel uit zijn rechten. De rechten, die het kapittel pretendeerde te bezitten, waren oorspronkelijk zeker niet verbonden aan hun grondbezit, zoals de hoge justitie en het beschikkingsrecht over de woeste gronden, of waren dubieus zoals de tienden en het patronaat van de kerk. De rechten die de Heer van Horn uitoefende, waren inhaerent aan het bezit van zijn allodium, zoals zijn voorvaders het hadden verkregen.

6. De Aldenborgh

Een vast onderwerp, dat bij allen die over Weert schrijven voorkomt, is de Aldenborgh. Ik ga hier niet alle varianten na, die men bij de verschillende schrijvers aantreft, maar citeer slechts enkelen. Zo schrijft G.H.J. Houben¹: "Waarschijnlijk lijkt het mij dat deze Willem op het eind van de 13e eeuw het kasteel op de Biest (tegenwoordig Franciscanerklooster) heeft gebouwd, waarmee hij zijn rechten op het Land van Weert bevestigde".

In het boekje van A.J. Mertens en J. Henkens² lezen we: "Al vrij spoedig vestigden de Heren van Horn zich nu ook in Weert op hun burcht de Aldenborgh". Als laatste noem ik nog J. Henkens, die in de Maasgouw 1978 schreef over het nieuwe gemeentewapen van Weert. Bij de historische redenen die hij aangeeft, vind ik: "In het begin van de 13e eeuw brachten zij (de Heren van Horn) hun hoofdverblijf uit Horn en hun munt vanuit Wesseem over naar Weert".

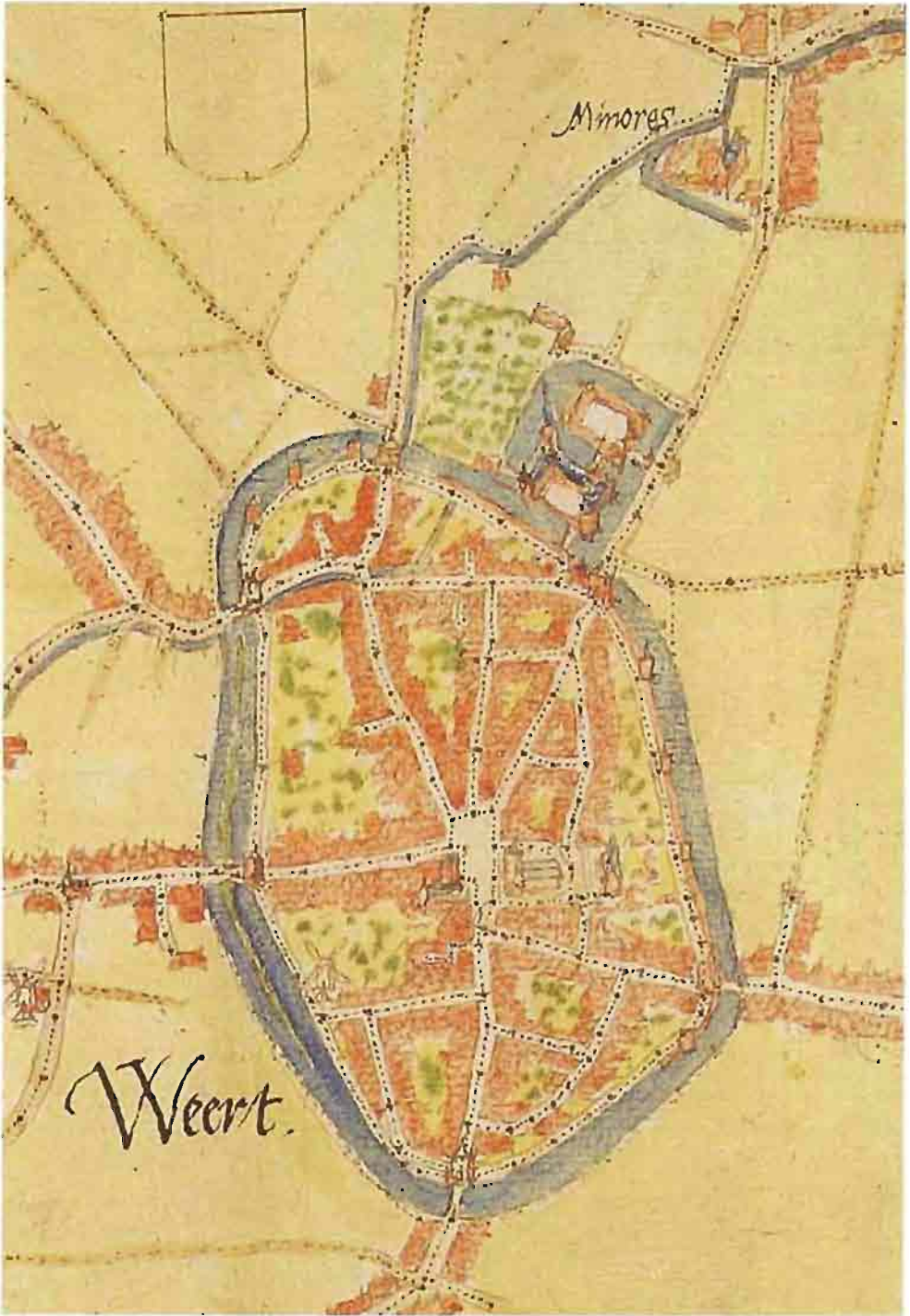
Het is typisch voor de geschiedschrijving over Weert. Er hoeft maar iemand zo'n detail te vermelden of het wordt dadelijk overgenomen als een vaststaande waarheid. Men weet zelfs de reden aan te geven van die verplaatsing van residentie. De één zegt: Horn lag te dicht bij het Gelderse, in Weert woonde hij veiliger. Maar die vergeet dat de relatie tussen de Hornes en de graaf van Gelre gedurende de gehele 13e eeuw uitstekend was, getuige de vele keren dat de Hornes in de akten van de graaf van Gelre voorkomen als getuige, borg of scheidsrechter. Neen, zegt een ander, Weert lag meer centraal. Hoe kan hij dat zeggen? Weert lag in de 13e eeuw in een uithoek en was door de slechte wegen moeilijk bereikbaar. Nog in 1568 noemt Philips van Montmorency Weert "un désert" en bedoelt daarmee de geïsoleerde ligging van de plaats.

Het artikel van J.G.T.M.C. van Hövell tot Westerfliet over "De gedenktafel van gravin Johanna van Meurs"³ heeft F.W. van Gulick geïnspireerd tot het schrijven van zijn artikel over de twee kastelen van Weert⁴.

Op de inleiding van het artikel ga ik niet in. Het is een weergave van de traditionele opvatting. Jammer vind ik dat van Gulick nog altijd blijft spreken van usurpatie van de Heren van Horn in Wesseem, ofschoon hij blijkens noot 6 het artikel van Linssen citeert. Deze heeft hem wel niet kunnen overtuigen met zijn gunstiger oordeel over de ware toedracht in Wesseem.

Als van Gulick dan over de bouwwijze, hij schrijft habitus, van het oude kasteel handelt, gaat hij uit van de plattegrond van Weert, die Jacob van Deventer omstreeks 1560 heeft vervaardigd⁵. Tegen het gebruiken van deze tekening van 1560 om daarmee de bouwwijze van het oude kasteel te verduidelijken, kan men geïnteresseerde bezwaren inbrengen. Immers de minderbroeders hadden daar al een eeuw lang gewoond en de gebouwen aan het kloosterleven aangepast door sommige af te breken en andere nieuw te bouwen. Zo was het kerkje, dat in 1462 werd ingewijd, een onderdeel van gebouwen die werden afgebroken.

Dat bleek in 1643, toen men de vloer van de kerk vernieuwde en bij onderzoek van de ondergrond voor het tegenwoordige St. Franciscusaltaar (epistelkant) nog resten aantrof van oude fundamenten⁶. Dat bleek opnieuw in 1931, toen het koor werd uitgebreid en een nieuwe vleugel werd aangebouwd⁷. Ook in 1960 vond men oude muurresten, toen men het gebouw verder naar het oosten uitbreidde. Van die gebouwen was al in 1560, toen Jacob van Deventer zijn plattegrond tekende, niets meer te bespeuren. Pater van Wely schrijft dan ook⁸: "De notities, gemaakt in 1931 over de oude muurresten, aangetroffen bij de uitbouw van het koor in de oude kerkmuur, tesamen met het relaas van 1643 geven in tekening gebracht een vrij nauwkeurig beeld van de situatie van het oorspronkelijke kerkje. De muurdikte geeft een aanwijzing, dat dit kerkje heeft deel uitgemaakt van het oude kasteel, de Alden-

Detail van de plattegrond van Jacob van Deventer met boven de Aldenborgh en daaronder het kasteel.

borgh. De ligging van dat kasteel moet daar worden gezocht". Dat deze kapel deel uitmaakte van het oude gebouw wordt bevestigd door de rentmeestersrekening van 1432⁹. Hierin vinden we de post: "Item eynen muerre (metselaar) gegheven die tot Weert opt hoof Vii daegh gemeurt heeft aen der capellen". Merk op dat de rekening niet borgh of kasteel vermeldt, maar hoof, hoeve.

Dat kapelletje werd tussen 1512 en 1526 vergroot, gerestaureerd en herbouwd¹⁰. Wat stond er toen nog van het oude gebouw overeind? Is de veronderstelling van pater van Wely gerechtvaardigd - de gevonden fundamentresten bewijzen het - dan was in 1560, toen Jacob van Deventer zijn tekening maakte, van dat oude gebouw niets meer te zien, zodat men van die tekening niet mag uitgaan om de bouwwijze ervan vast te stellen. Wat Jacob van Deventer bij het woord Minores tekende, was het klooster der minderbroeders zoals dat in 1560 eruit zag, en niet het kasteel want dat was toen geheel verdwenen.

Toch schrijft van Gulick¹¹: "Ten noordoosten van Weert zien wij op zijn tekening bij het woord Minores een zogenaamde ronde burcht met zeker vijf flankeringstorens en een aangebouwd groter bouwlichaam met dakruiters het geheel omringd door een grillig verlopend, doch kennelijk gegraven water".

Het spijt me voor van Gulick, maar ik kan niet de beste wil en met mijn sterkste vergrootglas geen ronde burcht en geen enkele flankeringstoren ontdekken. Het enige torentje dat ik zie, is die dakruiter boven op dat grote "bouwlichaam", dat geen corps de logis, maar het vergrote kerkgebouw is. Ik zie geen ronde bouw, maar enkele in carré opgestelde gebouwen. Ik ben niet de enige die dat zo ziet. In 1961 maakte de hoofdopzichter van publieke werken van Weert aan de hand van de tekening van Jacob van Deventer een plattegrond van Weert¹². Hij tekent de Aldenborgh als een vierkant gebouwencomplex. Ook de tekening die voorkomt in het boek van Mertens en Henkes vertoont een vierkant gebouw¹³.

Om de bouwtijd van de "ronde burcht met zeker vijf flankeringstorens" te bepalen benut hij de argumenten, die J.J.F.W. van Agt aanvoerde om de ouderdom van het kasteel van Horn (!) te schatten, en komt tot de verbazende conclusie dat hij het houdt "op het begin van de dertiende eeuw"¹⁴. Eén van de klachten van het kapittel in 1295 was, dat de Heer van Horn van de mansionarii van hun curtis ongeoorloofde vrachtdiensten had gevorderd om het stro en kaf buiten het land te voeren. De Heer van Horn beweert in zijn verweer tegen die klacht dat hij altijd het recht heeft gehad dat stro en kaf naar zijn huis (er staat domicilium) te voeren. Uit die twee verklaringen van het kapittel en van de Heer van Horn blijkt dat dit huis (domicilium of woning) niet in Weert, maar zelfs buiten het Land van Weert was gelegen. Wat blijft er dan nog over van de bewering van Van Gulick¹⁵: "Zeker in 1296 was er dus een (versterkt) huis te Weert, eigendom van de Heren van Horne, in ieder geval permanent bewoond door de familie". Trouwens in het begin van die eeuw hadden de Hornes hun kasteel in Horn gebouwd, zo sterk en degelijk dat het nu nog voor een groot gedeelte intact is. Die bouw had zeker grote kosten met zich mee gebracht. Zouden zij zich die kosten hebben getroost, om na korte tijd elders te gaan wonen? Het kasteel van Horn werd nog in de 14e eeuw vergroot door het poortgebouw bij het woongedeelte te voegen en dit met een nieuwe etage te verhogen. Bovendien werd de ringmuur aanzienlijk verhoogd. Het resultaat van deze veranderingen is te zien op de tekening in Limburg's Verleden II, plaat XXI achter blz. 368. Dat de Hornes toen in Weert gingen wonen, kan op geen enkele manier door middel van een oorkonde bewezen worden.

Zeker, in Weert had de Heer van Horn een huis, maar de functie daarvan was oorspronkelijk centrale hof van de curtis. Hier woonde de meier-rentmeester en was de centrale opslagplaats van de tienden en andere leveringen gevestigd. Dat dit ge-

bouw in de stichtingsakte van het klooster "antiquum castrum" wordt genoemd en dat men in Weert sprak van de "Aldenborgh", is volkomen normaal en begrijpelijk. Het was waarschijnlijk in 1295 het enige stenen gebouw van de gehele omgeving en dan nog door een gracht ingesloten. Het had wel iets weg van een kasteel. Zo was er in Budel ook een burcht¹⁶, waar de rentmeester van het Mariakapittel van Aken woonde. Dat gebouw had herbergplicht voor de voogd, de Heer van Cranendonck¹⁷. Zo duidt in Leeuwen bij Roermond de plaatselijke naam Borgeind nog op de vroegere burcht, maar de eigenaren, de voogden van Roermond, hebben daar nooit gewoond. In de burcht woonde de meier¹⁸.

Ook in Dilsen had het kapittel van St. Servaas zo'n stenen huis. In 1247 stond het kapittel dat huis af aan de graaf van Loon¹⁹. De graaf, zo werd bedongen, mocht er wel een gracht omheenleggen, maar geen versterkingen aanbrengen. Waarom stond het kapittel dat huis af? Ze waren overgegaan tot het verpachten van hun tienden en daarmee had het huis voor het kapittel zijn nut verloren.

Als de Heer van Horn in 1296 met Goessen van Born een overeenkomst sluit om uit de Bocholterbeek water af te tappen²⁰, dan is dat in de eerste plaats bestemd om de gracht, die hij om dat stenen huis graaft, van water te voorzien. Die gracht diende ter beveiliging van de opgeslagen tienden en was niet als een versterking bedoeld.

De rentmeestersrekening van 1432 verschaft ons over dit gebouwe veel bijzonderheden. Nergens wordt het hier kasteel of burcht genoemd, steeds hoof d.w.z. hoeve: "Item eynen muerre gegheven die tot Weert opt hoof Vii daegh gemuert heeft...", "In deneersten gerekent op Senterclaesavent mit meyster Peter, soe hy heeft getimmerd opt hoof...", "Thijs van Dijck as van ijzerenwerck dat hi dit jaer geleverd heeft tot Weert opt hoof..."

Dat de Heer van Horn daar niet permanent woonde, vinden we bevestigd in de post van de metselaar, die op de hof zeven dagen gewerkt heeft: "Soe aen der capellen ind aen mijns heren cameran". De Heer had op die hoeve een kamer, waar hij verbleef als hij in Weert was.

Al te luxueus moet men zich die behuizing niet voorstellen. Dat de bijbehorende schuren en stallen van hout waren, spreekt vanzelf: "Meyster Peter heeft getimmerd opt hoof mit eynen knecht XII daigh aen die husinghe einen scuere tewegen". De daken waren van stro, ook die op het stenen huis: "In den yersten Henken Boudens heeft gedeckt opt hoof tot Weert", "Item gedeckt tot Weert XV venen scouwe die opt hoof gestopt ind gedeckt syn". Inmiddels was het een pachthoeve geworden: "Item ontfangen van Linsen van de Bergh as voor den tocht van den hoof XVIII gulden". Een gedeelte van het vee op deze hoeve was van de heer: "Item den halfwin gegeven to hulpen as mijns heren scaep ghescoren werden, den sceerressen mede te loenen III gulden". Als we dit lezen moeten we concluderen, dat dit gebouw, aan de minderbroeders geschonken, niet meer geweest is dan een voorlopig onderkomen, en was de passus in de stichtingsakte "de novo construendi, seu fundari, construi et aedificari faciendi caenobium, aut domum fratrum minorum de observantia apud oppidum de Werdt" geen vrome wens, maar een bittere noodzaak geweest. Over de bouw van dat klooster is geen enkel verslag overgebleven, maar zeker is dat een eeuw later van dat oude gebouw niets meer over was dan enkele resten van funderingen en een verborgen wenteltrap in de linker zijmuur van de kerk.

Wat weten we nog van de Aldenborgh in de 15e eeuw? De inning der tienden en cijnzen in natura werd niet meer door de rentmeester verzorgd. Ze werden verpacht. Zeker weten we dat het kapittel van St. Servaas op 30 december 1428 zijn tienden in Weert voor de schepenen van Maastricht verpachtte aan Johannes van Halen, priester, Macharius, zijn broer, Paulus Sprankenbergh en Hubert int Velt

voor 20 Rijnlandse guldens, 31 pond was en 31 kapoenen. Ook zullen zij de cijnzen voor het kapittel innen, bedragende 31 mark, 7 schelling, 6 penning²¹.

Dat de Heer van Horn ook tot verpachting overging, is af te leiden uit de posten: "Item ontfangen van den smaelre teenden ten oversten (Weert) XLIX mottoenen, III½ vleems, facit LXXIII gulden" "Item van den nedersten (Nederweert) LXV mottoenen VI½ vleems, facit CXXVII gulden" "Item van den lamer teenden CXXVII gulden". Dat deze tienden, die toch in natura geleverd moesten worden, in de rekening in een geldbedrag worden vermeld, is een bewijs dat ze werden verpacht.

Over de bouw van het "nieuwe" kasteel bevat deze rentmeesterrekening gegevens, die de gangbare mening daaromtrent totaal tegenspreken.

Bij van Gulick lees ik²²: "Jacob I, wonende in het kleine Horn, verlangde terug naar de voorvaderlijke residentie Weert, kocht daar, zoals gezegd, tien bunder land, grenzende aan de stad en liet er een nieuw kasteel bouwen, waaraan men in 1455 begon".

De rekening bevat posten van de smid, Thys van den Dyck, wegens geleverd ijzerwerk voor de vier windmolens, en in Weert "opt hoof ind aent nuwe hues", "Heyncken van den Scoer, een nagelsmid, heeft aen myns heren nuwen hues sulre negelen en ander ijzerwerk geleverd", "Nijs van Hoeven heeft met zijn knecht en met meester Peter 60 dagen planken gesneden", "Meester Peter, de timmerman, heeft met drie knechts 21 dagen gewerkt opten nuwen hues en nog met twee knechts 14 dagen". Er werden in het jaar 1432 vier ovens stenen gemaakt, elk van 47000 stenen, dus totaal 188000 stenen. Dat wijst toch wel op een meer dan gewone bouwactiviteit.

De bouw van het nieuwe kasteel was dus veel eerder begonnen dan algemeen wordt aangenomen. Het was niet Jacob I, die daarmee begonnen is, maar zijn schoonvader graaf Frederik van Meurs, die over Jacob voogd was. Het werk was in 1432 blijkens de jaarrekening al een heel eind gevorderd. Men werkte in dat jaar drie zolders af en brandde de stenen voor de verdere bouw. Opmerkelijk is dat dit alles gebeurde met vaklieden uit Weert zelf. Daarom is het niet verwonderlijk dat de bouw zo lang duurde.

De kosten werden daardoor gespreid over wel 25 jaar en de bouw kan dan ook niets bewijzen over de financiële positie van de Hornes. De hooggestemde toon van Houben²³: "Terwijl de positie van de graaf, wat macht, aanzien en voorspoed betreft steeds stijgende was, getuige de bouw van het nieuwe kasteel, vlak bij de noordkant van de stad, tussen Hoogpoort en Beekpoort, in de vijftiger jaren, groeit ook de welvaart en het zelfbewustzijn van de Weerter bevolking" is wel vatbaar voor een meer relatieve beschouwing. En de mening van Van Gulick²⁴ als zou de bouw geduurd hebben van 1455 tot 1460 is wel helemaal te wijzigen.

Het nieuwe kasteel werd eind 1457 of begin 1458 bewoond door de familie. Dit volgt uit de aantekening die de pastoor van Horn maakte in het missaal, dat kanunnik van den Berg in 1640 nog heeft gezien en gecopiëerd²⁵. Hier tekende de pastoor de geboorte op van de kinderen van Jacob. De laatste twee zijn: "Natale Illris Domlli Frederici filii illris Comitiss Dni Jacobi de Horne, Dni de Altenae, de Montagnies et de Cortesheim fuit Ao Dni 1457, die Lunae Sancta 7 mensis martii, hora prima post mediam noctem, *in castro de Horne*" en "Natale Illris Domlli Jois filii illris Comitiss Jacobi Etc. fuit Ao Dni 1458 3 julii in preesto translationis Martini, hora undecima ante mediam noctem *in novo castro de Weert*".

Het moet dus tussen 7 maart 1457 en 3 juli 1458 zijn geweest, dat Jacob I van Horn het nieuwe kasteel in Weert ging bewonen. Het kasteel van Horn kreeg een kastelein, een kasteelbewaarder, die meestal de drossaard van het graafschap was.

Noten

5. Het bezit der Hornes in Weert

1. CRASSIER, L. DE. Dictionnaire historique du Limbourg Néerlandais de la période féodale à nos jours, in: Publications 73 (1937), 294.
2. EVERSEN, J.M.H. en J.L. MUELLENERS. De Limburgsche Gemeentewapens, in: Publications 35 (1899), 562.
3. DOPPLER, P. Verzameling van charters en bescheiden betreffende het Vrije Rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht, in: Publications 67 (1931), 282 (nr. 248).
4. QUADFLIEG, E. Imagina und die Grafen von Loon. Aken, 1960.
5. KLAVERSMA, T. De geslachten van Altena en Horne tot ca. 1300, in: Publications 114 (1978), 18 e.v.
6. SLOET, L.A.J.W. Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutfen tot 1288, I nr. 184.
7. DOPPLER a.w. nr. 41, in: Publications 66 (1930), 241.
8. DEETERS, JOACHIM. Servatiusstift und Stadt Maastricht. Rheinisches Archiv nr. 73. Bonn, 1970, 52.
9. DOPPLER a.w. nr. 15, in: Publications 66 (1930), 225.
10. DOPPLER a.w. nr. 25, in: Publications 66 (1930), 232.
11. MIRAEUS, Opera diplomatica II, 197.
12. ADERS, G. Die Grafen von Limburg-Stirum, deel I, band I. Assen/Amsterdam, 1976, 45.
13. HABETS, J. De archieven van het Kapittel der hoogadellijke Rijksabdij Thorn, deel I. 's-Gravenhage, 1889, 71.
14. SLOET a.w. nr. 635.
15. GA Weert. Oud-archief gemeente Weert (OAW) inv. nr. 21.
16. DROEGE, GEORG. Grafschaft und allodiale Herrschaften zwischen Maas und Rhein in Salisch-Staufischer Zeit. Rheinische Vierteljahresblätter, Bnd 26 1961, 21.
17. SLICHER VAN BATH, B.H. De agrarische geschiedenis van West-Europa. Aula nr. 32 (1960), 57.
18. DROEGE a.w. 21.
19. NIJHOFF, J.A. Gedenkwaardigheden I nr. 32. Arnhem, 1830.
20. GORISSEN, M. en H. HERMANS. Dilsen, in: Het Oude Land van Loon XIII (1958), 5-42.
21. DOPPLER a.w. nr. 154, in: Publications 66 (1930), 297.

6. De Aldenborgh

1. HOUBEN, G.H.J. Weert en de Horner heren tot 1500, in: Publications 85 (1949^I), 300.
2. MERTENS, A.J. en J. HENKENS. Schetsen uit de geschiedenis van het Land van Weert, Weert, 1956, 40.
3. In: Bulletin Nederlandse Oudheidkundige Bond 1964.
4. GULICK, F.W. VAN. De twee kastelen van Weert, in: De Maasgouw 87 (1968) kol. 97-118.
5. De plattegrond staat afgedrukt in: Limburg in kaart en prent. Tiel/Weesp, 1985, 110-111.
6. Zie de tekening in: DANIEL VAN WELY O.F.M. Horne en de Minderbroeders. Weert, 1961, 40 (bij cijfer 4).
7. Zie de tekening in: De Maasgouw 87 (1968), kol. 107 (bij C).
8. VAN WELY a.w. 43.
9. RA Maastricht, Arch, Gelderse Rekenkamer. Aanwinsten 1925, inv.nr. 27.
10. VAN WELY a.w. 25.
11. VAN GULICK a.w. 100.
12. VAN WELY a.w. 2.
13. MERTENS en HENKENS a.w. 44.
14. VAN GULICK a.w. 102.
15. VAN GULICK a.w. 99.
16. WINKELMOLEN, S.H. Budel en Cranendonk voorheen en thans. Budel, 1960, 32.
17. Haupt-Staatsarchiv Düsseldorf. Cartularium Maria Stift Aachen nr. 161.
18. LINSSEN, J. De grondheerlijkheid Leeuwen onder Maasniel, in: De Maasgouw 89 (1970), kol. 65-80.
19. DOPPLER a.w. nr. 154, in: Publications 66 (1930), 297.
20. GA Weert. OAW inv.nr. 21.
21. DOPPLER a.w. nr. 488, in: Publications 68 (1932), 320.
22. VAN GULICK a.w. 107.
23. HOUBEN a.w. 304.
24. VAN GULICK a.w. 107.
25. Luik. Bibliothèque de l'Université MS nr. 180.